

השתתפות טמאי־שרץ ומחוסרי־כיפורים בקרבן פסח הבא בטומאה

- א. הקדמה
- ב. יתר טומאה בציבור בשאר טומאות
1. סתירה בלשון המשנה
2. ראיות מן התלמוד שהחילוק הוא בין טומאות היוצאות מן הגוף לשאר טומאות
3. מקור לחילוק הנ"ל בדרשת הספרי-זוטא
4. ראיות נוספת שהטמא טומאת מגע אוכל בפסח הבא בטומאה
- ג. שיטת הרמב"ם בדין טומאות מגע שאינן טומאת מת
1. שיטת הרמב"ם וקשייה
2. תירוצי הצ"ח בשיטת הרמב"ם, וקשייהם
3. הכרעת החזו"א שלא כרמב"ם
- ד. מעמדו של מחוסר כיפורים לעניין היתר טומאה בציבור
1. מחלוקת האמוראים האם מחוסר כיפורים כזב דמי
2. מחלוקת רש"י ותוס' האם הוא הדין לכל דיני הזב
- ו. העולה מכל האמור
3. תלות איסור הכניסה למחנה לוי' בדין 'טבול יום דזב כזב דמי'
4. חילוק רבינו עזריאל בין כניסה למחנה לוי' ובין התרת טומאה בציבור
5. שיטת התוס' בזבחים בהבנת הדיון על מחוסר כיפורים דזב
6. מדברי התוספתא משמע שמדובר על פסח הבא בטהרה
7. סיכום דעות הראשונים להלכה
- ה. שיטת הרמב"ם בעניין מעמדו של מחוסר כיפורים
1. שיטת ה'בד קודש': מחוסר כיפורים דחוי כזב
2. הוכחת מהר"י קורקוס והכס"מ שמחוסר כיפורים אינו כזב, מפטורו מכרת
3. חילוק בין פטור ממלקות וכרת לדין דחיית הטומאה
4. הוכחת ה'מפרש' שמחוסר כיפורים אינו כזב מהלכות עיבור השנה, ודחייתה
5. מסקנה: אין הכרע בדעת הרמב"ם
- ו. העולה מכל האמור

א. הקדמה

ההלכה קובעת כי 'טומאה דחוייה בציבור', כלומר – אם רוב העם טמא, מותר לעבוד את רוב עבודות המקדש בטומאה. ברם, קרבנות יחיד לא הותרו בהקרבה גם כאשר רוב הציבור טמא מת, וממילא לא מתאפשר למחוסרי כיפורים – זב, זבה, יולדת ומצורע – להביא את קרבנותיהם בזמן הזה, ומכיוון שכך רוב נשות ישראל הנן מחוסרות כיפורים.¹

אין בידינו מקור הקובע בבירור כי ברגע שתתחדש עבודת המקדש יטהר כל העם מטומאת מת, והפוסקים אף דנו באפשרות שחידוש עבודת המקדש לעתיד לבוא ייעשה בטומאה.

1. לגבי נשים שלא ילדו (או שילדו רק בניתוח קיסרי) יש לדון האם יש לחשוש שמא במהלך חייהן ראו דם זיבה "בלא עת נידתה" וצריכות להביא קרבן לטהרתן. הספק הוא הן במציאות והן בהכרעה במחלוקת הראשונים והרמב"ם לגבי חישוב וסתות לעניין זיבה, ואמכ"ל.

אם כן, יש לעיין האם טומאתם של מחוסרי כיפורים נדחית בציבור, כאשר ההשלכה המרכזית של הדיון היא לעניין השתתפותם בקרבן פסח, שהוא הקרבן היחיד שיש חובה על כל יהודי לאכול ממנו.

בפרקים ב-ג נעסוק בביסוס הקביעה שהיתר טומאה בציבור מתייחס לכל טומאות מגע, דהיינו טומאות שאינן יוצאות מן הגוף. ובפרקים ד-ה נברר את דינו של מחוסר כיפורים – האם טומאתו חמורה כדין הטומאות היוצאות מן הגוף, שלא הותרו בציבור, או שהיא קלה כטומאות מגע שהותרו בציבור.

ב. היתר טומאה בציבור בשאר טומאות

1. סתירה בלשון המשנה

בגמרא (פסחים סו ע"ב – סז ע"א) הובאו שני מקורות לכך שפסח נעשה בטומאה אם היה רוב הציבור טמא. ריש לקיש למד זאת באופן הבא:

”וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש”, יאמר טמאי מתים ואל יאמר זבין ומצורעין, ואני אומר: אם טמאי מתים משתלחין, זבין ומצורעין לא כל שכן? אלא יש לך שעה שזבין ומצורעין משתלחין ואין טמאי מתים משתלחין. ואיזה זה, פסח הבא בטומאה.

הגמרא הקשתה על דרכו של ריש לקיש, וצידדה בדרכו של ר' יוחנן לפיה יש ללמוד זאת באופן אחר:

דאמר קרא ”איש איש כי יהיה טמא לנפש“... איש נדחה לפסח שני ואין ציבור נדחה לפסח שני, אלא עבדי בטומאה. וכי עבדי בטומאה – בטמא מת, אבל שאר טומאות לא עבדי.

ולכאורה מפורש במסקנת הגמרא שלא התחדש דין דחיית הטומאה בציבור אלא **בטומאת מת בלבד**, אך לא בשום טומאה אחרת.

ובמשנה (פסחים צה ע"ב) נאמר:

הפסח שבא בטומאה, לא יאכלו ממנו זבין וזבות נדות ויולדות. ואם אכלו – פטורין מכרת, ורבי אליעזר פוטר אף על ביאת מקדש.

ופרש"י:

לא יאכלו ממנו זבין – דגבי טמא לנפש כתיב ”איש“, איש נדחה ואין ציבור נדחין, אבל גבי זיבה אף ציבור נדחין.

ולפי זה חידוש המשנה הוא ששאר הטמאים לא רק שאינם דוחים את הטומאה, אלא הם גם אינם מצטרפים לעשיית פסח הבא בטומאה. וכן כתב המאירי (שם ד"ה המשנה השניה):

שאין אוכלין אותו אלא טמאי מת בלבד שהותרה להם טומאה כמו שביארנו, אבל אם אכלו ממנו שאר הטמאים, אינן חייבי' כרת.

אמנם מנקיטת המשנה ברשימת טמאים ספציפית: 'זבים וזבות נדות ויולדות', ולא בלשון כוללנית: 'לא יאכלו ממנו הטמאים בשאר טומאות', משמע **שדווקא טמאים אלו לא יאכלו מן הפסח, אך שאר טמאים יאכלו**. גם הגמרא הנ"ל (דף סו) עוסקת רק בהנגדה בין טמא מת ובין זבים ומצורעים ולא דנה בשאר טמאים. ושם הדבר עוד יותר מובהק, שהרי עצם הלימוד לדחיית הטומאה מבוסס על החילוק בין טומאות היוצאות מן הגוף לשאינן יוצאות מן הגוף, וכמו שכתב רש"י שזבין ומצורעין "חמורין מטמאי מתים, שהרי טומאה יוצאה עליהן מגופן", ולא שהחילוק הוא בין טומאת מת לשאר טומאות. ומשמע שבאותה 'שעה שזבין ומצורעין משתלחין', נובע שילוח זה מחומרתם, ולפי זה נראה לכאורה ששאר טמאים אינם משתלחים, ובכלל זה טמאי שרץ ונבלה. אמנם ייתכן שכיוון שהסבר זה נדחה למסקנת הגמרא ולמדו ממקור אחר שטומאת מת נדחית בציבור, אין הוא מחייב. ואע"פ שלא נאמר בגמרא שיש נפק"מ בין ההסברים, אין הדבר מן הנמנע. ועכ"פ לשון המשנה צריכה ביאור.

והיה מקום לומר שלא הונגדה טומאת מת אלא לשאר טומאות שבעה, שאם התחילו פחות משבוע לפני פסח אין אפשרות להיטהר מהן, אך בשאר הטומאות יש פתרון פשוט – להיטהר (למ"ד שוחטין וזורקין על טמא שרץ ולמ"ד שוחטין וזורקין על טבול יום), ולכן אין היכי תימצוי לדון על התרתן. אולם נראה שתירוצו זה מועיל רק לדברי הגמרא בדף סו, אך אין בו כדי ליישב לשון המשנה, שהרי הנושא במשנה הוא **אכילת הפסח** ולא עצם הבאתו, ומי שנטמא בשרץ בלילה אינו יכול להיטהר ולאכול בפסח, דאף אם יטבול בלילה לא יטהר לגמרי אלא יהיה טבול יום, שאסור באכילת קודשים (יבמות עד ע"ב). והיה לה למשנה להתייחס לאפשרות זו.

שאלה זו נשאלה ע"י תוס'–יו"ט (פסחים ט, ד) שכתב:

ואם תאמר אמאי תנן זבין כו', לאשמועינן טמאי מגע טומאות?
והיה נראה לי לומר דמשום רבנות דאם אכלו פטורים מכרת נקטינהו להנך דטומאה יוצא מגופן ואפילו הכי פטורין.

אמנם תירוצו יכול לעלות ארוכה במשנה, אך לא בגמרא בדף סו, שלא התייחסה לדינו של מי שאכל אלא לעצם הדחייה.

ובפירוש 'קול הרמ"ז' על המשניות (פסחים ט, ד) הקשה עוד:

קשה, דכיון דדווקא טמאי מת דוחים מגזירת הכתוב, אין חילוק בין קל לחמור.

ובאמת לא ברור מה הסברה לחלק בזה. ועכ"פ אף אם נקבל את תירוצו של התוס'–יו"ט עדיין תקשה לשון המשנה: 'לא יאכלו ממנו הטמאים בשאר טומאות', המתייחסת בין לטומאות היוצאות מן הגוף ובין לשאינן יוצאות מן הגוף.

2. ראיות מן התלמוד שהחילוק הוא בין טומאות היוצאות מן הגוף לשאר טומאות

בגמרא (בכורות לג ע"א) נאמר במפורש שחילוק המשנה הוא בין טומאות היוצאות מן הגוף לשאינן יוצאות מן הגוף:

תנו רבנן, בכור [בעל מום] אין מאכילין אותו לנדות, דברי בית שמאי, ובית הלל אומרים: מאכילין אותו לנדות. מאי טעמא דבית שמאי, דכתיב: "ובשרם יהיה לך", מה התם נדות לא, אף הכא נדות לא. וב"ה, הני מילי תם, אבל בעל מום, "הטמא והטהור יחדיו יאכלנו". ובית שמאי, הני מילי היכא דאין טומאה יוצאה עליו מגופו, אבל היכא דטומאה יוצאה עליו מגופו - לא, דאשכחן דפליג רחמנא בין טומאה יוצאה עליו מגופו לבין שאין טומאה יוצאה עליו מגופו, דתנן: הפסח שבא בטומאה, לא יאכלו ממנו זבים ומצורעין וזבות ונדות ויולדות. ובית הלל: התם הוא דגלי רחמנא "טמא נפש", אבל הכא - טמא סתמא כתיב, לא שנא.

בפשטות, לא נחלקו ב"ש וב"ה אלא על האפשרות ללמוד מפסח לבכור בעל מום, אך אלו ואלו מודים שהחילוק של המשנה לגבי פסח הוא בין טומאות היוצאות מן הגוף לטומאות שאינן יוצאות מן הגוף. וכן מסתבר, שכן אין אלו דבריהם כפי שנאמרו על ידם, אלא דיון הגמרא בדעותיהם (ולכן נכתבו הדברים בארמית), ולא מסתבר שהגמרא תרבה מחלוקות ביניהם ללא צורך (שהרי אחר שב"ה אמרו שאין לדמות פסח לבכור, אין שום צורך לרבות מחלוקת בינם ובין ב"ש בהבנת המשנה בפסחים), דאפושי פלוגתא בכדי לא מפשינן.

אכן דברי הגמרא צריכים ביאור, דמאי שנא זבין וזבות משאר הטמאים והיכן חילקה התורה ביניהם, וכמו שהקשה הרמ"ז. ומתשובת בית הלל אנו למדים שנלמד הדבר מלשון 'טמא נפש', וצ"ע איך נלמד החילוק בין סוגי הטומאות מלשון זו, שהרי כבר למדנו שטומאת שרץ לא נדחית בציבור, ולא נכללה בלשון התורה 'טמא לנפש'.

והנה, בגמרא (צה ע"ב) התבאר דין המשנה:

זבין וזבות נדות ויולדות שאכלו בפסח שבא בטומאה, יכול יהו חייבין? תלמוד לומר "כל טהור יאכל בשר", "והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה" וטמאתו עליו ונכרתה". נאכל לטהורים חייבים עליו משום טמא, ושאינו נאכל לטהורין אין טמאין חייבין עליו משום טמא.

ומשמע שלא התמעטו טמאים אלו אלא מכרת, אך לאו מיהא איכא. אולם הצ"ח (פסחים צה ע"ב ד"ה אלא) כתב שטמאים אלו מותרים מן התורה לאכול בפסח, שהרי מקור האיסור לאכול קודשים בטומאה התבאר בגמרא (מכות יד ע"ב):

טמא שאכל את הקדש, בשלמא עונש כתיב: "והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה" וטמאתו עליו ונכרתה", אלא אזהרה מניין? ריש לקיש אומר: "בכל קדש לא תגע". רבי יוחנן אומר, תני ברדלא: אתאי טומאתו טומאתו, כתיב הכא: "וטומאתו עליו

ונכרתה", וכתב התם: 'טמא יהיה עוד טומאתו בר', מה להלן עונש ואזהרה, אף כאן עונש ואזהרה.

ומבואר בגמרא דלר' יוחנן יש תלות בין עונש הכרת ובין האזהרה ושניהם נלמדים מאותו מקור, ולפי זה במקום שאין כרת אין אזהרה, דלא קרינן ביה 'וטומאתו עליו', כת"ד. ופסק הרמב"ם (עי' בהמשך הסוגיה שם ובהל' פסה"מ יח, יב) כר' יוחנן, שהלכה כמותו מריש לקיש. ולפי זה נראה שלר' יוחנן בפסח הבא בטומאה אין כלל איסור אכילה בטומאה, ומדין תורה מותר לכל הטמאים לאוכלו. ולפי זה היה מקום לתרץ את הקושייה ולומר שחז"ל הם שגזרו על הטמאים בשאר טומאות שלא יאכלו מן הפסח הבא בטומאה, וחילקו חז"ל בגזירתם בין טומאות לחמורות לטומאות קלות.

אולם לשון הגמרא בבכורות היא: "התם הוא דגלי רחמנא טמא נפש". ולשון בית שמאי היא: "אשכחן דפליג רחמנא בין טומאה יוצאה עליו מגופו לבין טומאה שאין יוצאה עליו מגופו",² ומפורש יוצא מלשונות אלו שהבינו את חילוק המשנה כדין תורה, ונמצא שבמקום שיתורץ בזה הקושי הראשון הנ"ל על חילוק הגמרא בבכורות, נולד לנו קושי נוסף, שהסוגיות סותרות בעניין מהות איסור טמאים אלו לאכול בפסח הבא בטומאה. וצ"ע.³

3. מקור לחילוק הנ"ל בדרשת הספרי-זוטא

והנה, נאמר בתורה (במדבר ה, ב): "צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש". ובספרי זוטא על פסוק זה דרשו:

דבר אל בני ישראל, לרבות ערי חומה. ובצד השני וישלחו זב, שבשעה שהן עושין הפסח בטומאה זבין וזבות יולדות לא היו אוכלין ממנו ואם אכלו הרי אלו פטורין.

ונראה בפשטות שהביטוי 'בני ישראל' מתפרש כאן במשמעות של מחנה ישראל, מכיוון שהוא מקום מושבם של בני ישראל בהיותם במדבר. וכוונת המדרש בדרשה ד'וישלחו זב' להקשות, שהרי זב לא משתלח מערי חומה (וכמבואר בריש דברי המדרש שם), ואיך כללו הפסוק בכלל אחד עם מצורע? ומכך למד המדרש שיש מצב שבו בני ישראל משלחים

2. כן גרסת השטמ"ק. ולפנינו: "לבין שאין טומאה יוצאה עליו מגופו", והמשמעות זהה.

3. היה אמנם מקום לומר שבאמת נידון המשנה הוא מדרבנן בלבד, וכמו שהוכיח הצ"ח, ובבכורות לא התייחסו לעצם דין המשנה, אלא לחיוב בפסח הבא בטומאה. דהיינו, שעצם העובדה שחכמים אסרו על טמאים אלו לאכול בפסח, מלמדת שהם אינם מחויבים בו מדאורייתא, שאם היו מחויבים בפסח מדאורייתא, לא היו חכמים עוקרים מצוות עשה דפסח שיש בה כרת. אך יד הדוחה נטויה, שהרי יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה אפילו כשמדובר על פסח שהמבטלו עונש כרת, וכבר מצינו (יבמות צ"ב) שגזרו טומאה על הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר אף במחיר של הפסד הפסח, וכן אסרו להזות על טמא מת שחל שביעי שלו בערב פסח שחל בשבת. וגם בסברה לא נראה שמדין תורה הטמאים אינם אסורים לאכול בפסח אך גם אינם חייבים בו. דאם אין עליהם איסור לאכול, בפשטות אין סיבה לפוטרים.

מתוכם את הזב, והיינו בפסח הבא בטומאה.⁴ ונראה שהדרשה הזו נצרכת כיון שבאמת אין איסור מן התורה לאכול בטומאה קרבן הבא בטומאה, וכפי שהוכיח הצ"ח, וקמ"ל המדרש שאף על פי כן אסור מן התורה לזבים לאכול בפסח.

ולפי דרשה זו מיושבים דברי הגמרא בבכורות שראתה בכך איסור תורה, ואין הדבר סותר למה שהוכיח הצ"ח. דבאמת מהדרשה במכות יד אין לאסור על הטמאים הללו לאכול בפסח הבא בטומאה, והדבר נלמד מדרשת הספרי זוטא. וגם הקושי הראשון מיושב, דנמצא בידינו מקור לחילוק מדין תורה בין טומאות היוצאות מן הגוף לטומאות שאינן יוצאות מן הגוף.

4. ראיות נוספת שהטמא טומאת מגע אוכל בפסח הבא בטומאה

עוד נאמר בגמרא (פסחים פ, א):

איתמר, היו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאין – אמר רב: מטמאין אחד מהן בשרץ.

ומבואר בגמרא שמעשה זה נועד ליצור מציאות של רוב טמאים, ולהתיר עשיית פסח בטומאה. והנה, יתרון טומאת שרץ על טומאת מת הוא בכך שאינה טומאת שבעה, ואינה מונעת את האדם להיטהר תוך זמן קצר ואף להקריב קרבן חגיגה בחוה"מ. דאולם אם נאמר שטמא שרץ אינו אוכל בפסח הבא בטומאה, יעורר הדבר שאלה קשה – מדוע פוסלים אותו מן הפסח ולא מטמאים אותו בטומאת מת? והרי הפסד פסח חמור בהרבה מהפסד קרבן חגיגה?⁵ ועל כרחנו צריך לומר שטמא שרץ אוכל בפסח הבא בטומאה, ולכן אין הפסד בכך שייטמא בטומאת שרץ.

וכן מפורש בדברי רבינו חננאל:

כיצד כגון שהיו מאה טהורין ומאה טמאים, נטמא אחד מן הטהורים נמצאו הטמאין מאה ואחד וטהורין צ"ט.

ראיה נוספת יש להביא מן האמור בתוספתא (פסחים ז, יא):

יולדת, שוחטין וזורקין עליה ביום מ' לזכר וביום שמונים לנקבה.

ובגמרא (כריתות י ע"א) דנו ביולדת שבתוך ימי הטוהר שלה ילדה וולד נוסף, האם מונה לשני ימי טוהר, הכוללים איסור לאכול בקודשים. ובהקשר זה הובאה התוספתא, והקשו בגמרא:

4. ולעניין אזכור טמא מת בפסוק זה, הובאה לעיל דרשת הגמרא (פסחים סו, ב) הלומדת ממנו שטומאת מת הותרה בציבור. ויעוין בתורה תמימה לפסוק זה (הערה ד), שהעיר כי דרשה זו לא התקבלה להלכה וכנ"ל, והציע דרשה חלופית אליבא דהלכתא. ועכ"פ דברי הספרי זוטא שרירים וקיימים.

5. וגם אין תשלומין לפסח הבא בטומאה.

עד כאן טמאה היא [ואיך שוחטין וזורקין עליה] ? ואמר רב חסדא : הא מני, ר' יהודה הוא, דאמר : ולד שני כמאן דליתיה דמי [רש"י : ומוקים הא מתניתא ביולדת תאומים היום אחד ושני למחר, דמ' דשני הוי מ"א לראשון]. ואי אמרת בטומאה ס"ל לר' יהודה ולד שני כמאן דאיתיה דמי [ומונים גם לו ימי טוהר], היכי שחטין עלה ביום מ' ? לאורתא נמי לא מציא אכלה [שהרי היא נמצאת ביום הארבעים ללידתו של השני, ולא תוכל להביא קרבנות עד יום מ"א, ונמצא שהיא מחוסרת כיפורים] ! אלא לאו ש"מ לטהרה ולטומאה ס"ל לרבי יהודה ולד שני כמאן דליתיה דמי.

ודחתה הגמרא הוכחה זאת וז"ל:

לעולם אימא לך : לטומאה ולטהרה סבירא ליה לרבי יהודה דולד שני כמאן דאיתיה דמי, וכי תניא ההיא [הברייתא הנ"ל] - בפסח הבא בטומאה [שבו מותרת יולדת לאכול]. ומי אכלה ? והתנן : פסח הבא בטומאה, לא יאכלו ממנו זבים וזבות, נדות ויולדות ? ההיא דלא אכלן⁶ כי לא טבילין, כי תניא ההיא דשוחטין וזורקין עליה, דהא טבילה [ומקשה הגמרא :] אי הכי, משמיני דיליה הוא דחזיא [שהרי יולדת טמאה שבעה ימים, ואחר כך טובלת וטהורה] ? משמיני לא חזיא, קסבר טבול יום דזב כזב דמי [והיא טבולת יום ארוך עד מ"א לזכר ופ"א לנקבה, שטמ"ק. ומשמעות הדבר שדין טבול יום כדין הטמא בטומאה המקורית, ולכן דינה כיולדת לפני טבילתה, שאסורה באכילת הקרבן]. אי הכי, ביום מ' נמי לא חזיא ? לאיי, ביום מ' חזיא, קסבר מחוסר כפורים דזב לאו כזב דמי [ולכן אע"פ שלא הושלמה טהרתו, מכל מקום נחלשה טומאתו ואין דינו כזב, ולכן גם היולדת דידן אין דינה כיולדת לפני טבילתה, ואין לה מניעה מלאכול בקרבן].

הגמרא המשיכה והעלתה אפשרות לבאר ברייתא זו באופן נוסף, למ"ד שמחוסר כיפורים כזב דמי ואסור באכילה בפסח הבא בטומאה.

הערוך לנר (ד"ה וזורקין) כתב שמדברי הגמרא מוכח שהותרו גם טומאות שאינן טומאת מת. וביאור דבריו, דהנה הגמרא בדחייתה כתבה בפירוש שמדובר על פסח הבא בטומאה. והיינו משום שמחוסר כיפורים אסור באכילת קודשים, כמבואר בגמרא (יבמות עד, ב) וברמב"ם (הל' פסה"מ יח, יד והל' מחו"כ א, א), ונמצא שיש כאן חידוש יוצא מן הכלל בפסח הבא בטומאה, שמחוסר כיפורים אוכל בו. ובזה ראינו נוספת שהותרו טומאות נוספות ולא רק טומאת מת, שהרי אם לא נדחית אלא טומאת מת, מאי איכפת לן אם הוא כן כזה או לא כזב ? ואע"פ שהובא בגמרא הסבר נוסף לתוספתא, מכל מקום לא נדחתה ההנחה שבהסבר זה - שטמא מת אינו הטמא היחיד שאוכל בפסח הבא בטומאה. ויעוין לקמן בנפקא מינה שבין שני ההסברים, שהיא הנושא של המאמר - האם טומאת מחוסר כיפורים נדחית בציבור.

6. כך תיקן השטמ"ק. ולפנינו: אכלי.

ומכל האמור הוכח שטמאים נוספים יכולים, ובפשטות ומחויבים, להצטרף לפסח הנעשה בטומאת מת ולאכול ממנו, ונראה שמשלושה מקומות שונים בש"ס יש להוכיח שגם לעניין עצם דחיית הטומאה, כל טומאה שאינה יוצאת מן הגוף – דחיה בציבור, ונפק"מ למקרה שרוב ציבור טמאים בטומאת שרץ או נבילה:

א. בגמרא (פסחים ע"א) נאמר שכאשר הסכין שבו שוחטים את הקרבנות טמא בטומאת שרץ, ניתן לעשות פסח בטומאה, משום שטומאה דחיה בציבור.⁷

ב. במקום נוסף בגמרא (זבחים כ"ב ע"ב) נאמר שלמ"ד אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ, רוב ציבור טמאי שרץ דוחה את הטומאה.⁸ והרמב"ם (קרבן פסח ו, א) פסק שאין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. ראייה זו הובאה בצ"ח (פסחים צ"ב ד"ה וגם) בשם "תלמידי הרב המופלג המושלם מוהר"ר אברהם שיק מו"צ דק"ק ראב".

ג. בגמרא (פסחים דף סט) הזכירו את טמא שרץ כמי שביחיד נדחה ובציבור עבדי בטומאה, ומשמע במפורש שטומאת שרץ דחיה בציבור. וכן מבואר בדברי רש"י (שם ד"ה וכל):

וטמא שרץ נקט משום פלוגתא גביה הוא בפרק האשה, וכיון דקא סבר אין שוחטין וזורקין על היחיד אלא נדחה לשני, על כרחך ציבור עבדי בטומאה אם ירצו.⁹

וגם בזה עמד כבר הערוך לנר (שם). וכעין זה מבואר ברש"י (יומא ז ע"א ד"ה כל).

ג. שיטת הרמב"ם בדין טומאות מגע שאינן טומאת מת

1. שיטת הרמב"ם וקשייה

בהלכות ביאת מקדש (ד, יב) כתב הרמב"ם:

היו רוב הקהל שמקריבין אותו טמאין למת [...], הרי זה יעשה בטומאה [...] אבל הטמאים בטומאה אחרת, כגון זבין וזבות ונדות וטמאי שרץ ונבלה וכיוצא בהן – לא יתעסקו בו ולא יכנסו לעזרה.

7. ויעוין בקרני ראם (קובנר, פסחים שם ד"ה שם גמ' אבל) שהקשה דלכאורה ברגע השחיטה הבהמה עדיין לא מתה ולא נטמאת מדאורייתא, ויעו"ש מה שתיירץ.

8. ושם נאמר כלל: "כל שביחיד נדחה, בציבור עבדי בטומאה". ולכאורה יש להקשות על כלל זה, שהרי במקרה של טומאות היוצאות מן הגוף היחיד נדחה מפסח ראשון ואילו הציבור אינם עושים בטומאה. נראה שביאור הדברים הוא שהלשון "ביחיד נדחה" מכוונת לדרשת "איש איש" (פסחים צ"ב) שממנה למדו שאין שוחטין וזורקין על טמא שרץ, ולמדה הגמרא שדווקא איש נדחה ולא ציבור. ולא התרבו מדרשה זו אלא טומאות הדומות לטומאת שרץ, דהיינו שאינן יוצאות מן הגוף.

9. לכאורה משמע שעשיית הפסח במצב כזה אינה חובה אלא רשות. ויעוין בזה לקמן, ושם יתבאר שאין הכוונה לכך.

משמע מדבריו שלא נדחתה אלא טומאת מת בלבד. וכן כתב בהל' קרבן פסח (ז, א):

רבים שהיו טמאי מת בפסח ראשון וכו', אם היו רב הקהל טמאי מת וכו', יקריבו כלם הפסח בטומאה וכו', ודבר זה בטומאת המת בלבד כמו שבארנו בביאת המקדש.

אולם בהמשך הלכות קרבן פסח (ז, ח) כתב הרמב"ם:

פסח שהקריבוהו בטומאה הרי זה נאכל כטהור, שמתחילתו לא בא אלא לאכילה. ואינו נאכל לכל טמא, אלא לטמאי מת שנדחתה להם הטומאה הזאת ולכיוצא בהם מטמאי מגע טומאות; אבל הטמאים שהטמאה יוצאה עליהם מגופם, כגון זבים וזבות נדות ויולדות ומצרעים – לא יאכלו ממנו. ואם אכלו פטורין.

ומבואר מדבריו שמחלק בין עצם הדחייה לבין ההצטרפות לקרבן הנעשה בטומאה. וכבר הקשה הלחם-משנה (שם ז, א) "אמאי גבי אכילה אמרינן דאינו נאכל אלא לטמא מת והוא הדין לטמא שרץ, וגבי דחיית הטומאה אמרינן דאינו אלא לטמא מת בלבד", ונשאר בצ"ע. ועוד קשה שחילוק זה נסתר לכאורה מהגמרות בזבחים כב ופסחים סט ו-עט, שנוקטות שטומאת שרץ נדחית בציבור אף כגורם בלעדי לעשיית הפסח בטומאה. וכשיטת הרמב"ם נקטו גם המאירי (יומא ו ע"ב ד"ה קרבן) והסמ"ג (ל"ת שה ד"ה גרסינן ביומא), שכתבו שטומאת שרץ אינה נדחית בציבור.

2. תירוצי הצ"ח בשיטת הרמב"ם, וקשייהם

דברי הרב שיק הנ"ל הובאו כ"קושיה חמורה" על הרמב"ם, שהקשה לרבו הצ"ח. שהרי הרמב"ם (קרבן פסח ו, א) פסק דאין שוחטין וזורקין על טמא שרץ, ולפי זה היה צריך לפסוק שטומאת שרץ נדחית בציבור, ולא רק טומאת מת. ותירץ הצ"ח שם:

והנלע"ד בזה דוודאי ילפינן ק"ו, אם טמא מת הטעון הזאה שלישי ושביעי הותר ק"ו טמא מגע, כדאמרינן שם בזבחים. אלא דכיון דסובר הרמב"ם דשוחטין וזורקין על טבול יום דשרץ, אם כן ממילא ליכא למלפיה בק"ו מטמא מת, דשאני טמא מת דלית ליה תקנתה בטבילה, משא"כ טמא שרץ דאית ליה תקנתא.

כלומר, עקרונית, טומאת שרץ היתה אמורה להידחות בציבור, אך בפועל היא אינה נדחית משום שאפשר לטבול ולעשות את הפסח בהיתר ללא דחיית הטומאה. והסוגיה בזבחים סברה שאין חילוק בין טמא שרץ לטבול יום דשרץ, ולכן הבינו שאם אין שוחטים וזורקים על טמא שרץ – ממילא אין לו תקנה, וביציבור עבדי בטומאה.

אולם הגמרא בזבחים למדה מקביעתם של זקני דרום שטומאת שרץ אינה דחווה בציבור, שהם סבורים ששוחטין וזורקין על טמא שרץ. ולפי תירוצי הצ"ח קשה להבין את המסקנה הזו, שהרי ייתכן שזקני דרום סברו כרמב"ם, שאין שוחטין וזורקין על טמא שרץ, ואעפ"כ לא נדחית טומאת שרץ בציבור מפני שאפשר לטבול, ועל טבול יום דשרץ שוחטין, וכדמסבר לה הצ"ח בדעת הרמב"ם. ולפי דבריו, דברי הגמרא צריכים ביאור.

הצל"ח תירץ זאת וז"ל: "ומה שאמרו שם בזבחים דקסברי זקני דרום שוחטין וזורקין על טמא שרץ, אי בעית אימא אמינא דגם כן היינו טמא שרץ שטבל". כלומר, תירוצו הצל"ח לקושיית תלמידו – הם הם גופא כוונת הגמרא בזבחים – שהאפשרות לטבול היא הסיבה לכך שלא נדחת טומאת שרץ בציבור.

אולם נראה לכאורה שהבנה זו אינה מרווחת בלשון הגמרא, שהרי פשט הלשון מורה שטמא שרץ היינו ממש, וטמא שרץ שטבל נקרא 'טבול יום דשרץ' ולא 'טמא שרץ'. ובפרט קשה פירוש זה לאור העובדה שמצינו בגמרא במקומות רבים את הלשון 'שוחטין וזורקין על טמא שרץ' (פסחים סט ע"ב; פ ע"ב; צ ע"א), ומגופן של הסוגיות מוכן שהכוונה לטמא שרץ שלא טבל, ואכמ"ל. וכן מצינו בהמשך סוגייתנו (זבחים כג ע"א) לשון זו במשמעות של טמא שרץ ממש.

ומלבד כל זה, הקשה בשער-המלך (קרבן פסח ו, ב) מכך שבגמרא בפסחים (שם) מבואר שהדין שטומאת שרץ נדחת בציבור, מקובל גם לדעה הסבורה שאין שוחטין על טמא שרץ אך שוחטין וזורקין על טבוי דשרץ, ודלא כדברי הצל"ח שתלה את דחיית הטומאה בכך ששוחטין וזורקין על טמא שרץ, וטען שהרמב"ם לא קיבלו להלכה משום שפסק שאין שוחטין וזורקין על טמא שרץ.

עוד תירץ הצל"ח וז"ל:

ואי בעית אימא אמינא דסוגיא דהתם למאן דדריש 'במועדו' ואפילו בטומאה, ועיין בתוס' שם בד"ה אי הכי מה שכתבו בשם ר"ת, ומעתה הותרו ציבור בטומאה בין טמא מת ובין טמא שרץ. ומה שנדחק ר"ת שם דאם כן אפילו זבים נמי, יש לומר דגלי רחמנא 'לנפש' למעוטי זבין ומצורעין כדאיתא בפסחים ס"ז ע"א, וכיון דמועדו כולל כל טומאות, אין לנו למעוטי מ'לנפש' [אלא] רק הני דחמירי מטמא לנפש, ולא טמאי מגע דקילי.

וביאור דבריו, שלדעת ריש לקיש הלומד מדרשת 'במועדו' שפסח בא בטומאה, אין חילוק בין טומאת מת לשאר טומאות, ונדחת גם טומאת שרץ, וכך סברו זקני דרום. אך למאי דקיי"ל כר' יוחנן, שלמד את הדחייה מ'איש כי יהיה טמא לנפש' איש ולא ציבור, אין נדחת אלא טומאת מת בלבד. ור"ת בתוס' העלה את האפשרות שמ'במועדו' לומדים היתר נרחב יותר מההיתר הנלמד מ'לנפש', אך דחה אותה, מפני ש"אם כן אפילו זב ומצורע" יותרו בפסח הבא בטומאה, וזה וודאי אינו, שהרי אם כל הטומאות היו נדחות בציבור, היתה הגמרא בזבחים דנה בכולן ולא רק בטומאות מת ושרץ. וטען הצל"ח שלא קשיא, דזבים מתמעטים מדרשת 'לנפש' אף לריש לקיש שלא דורש דרשה זו לעצם דחיית הטומאה.

אולם, לכאורה לא ברור מה היסוד להנחת הצל"ח ש"במועדו כולל כל טומאות". דמה שכתבו תוס' שאם דחיית הטומאה היתה נלמדת רק מדרשת במועדו היה מקום לומר שנדחות כל הטומאות, אינו מפני שדרשה זו מרבה אותן באופן מפורש, אלא מפני שהיא

אינה ממעטת אותן, דלא נאמר בה חילוק בין טומאה לטומאה. וממילא לפי תירוץ הצ"ח שגם ריש לקיש מתחשב בדרשת לנפש, לא מובן מהיכי תיתי שדרשת במועדו שבכלל לא נחתה לדון במהות הטומאה הנדחית, תצמצם את כוחה של דרשת בנפש, שכן דנה בכך. ולא בכדי דחו התוס' הבנה זו.

3. הכרעת החזו"א שלא כרמב"ם

לפי כל האמור עולה שאין הכרע ביישוב הקושיות על דעת הרמב"ם. והחזו"א (זבחים ד, ו ד"ה עוד וד"ה ולפיכך) כתב שאין ספקו מוציא מידי כל מה שהתבאר בדעת חז"ל והראשונים שכל טומאות מגע דחיות בציבור, וז"ל:

לפיכך דברי הר"מ לא נתגלו לן עדיין, והגלויות לנו היא שיטת רש"י ותוס' [...] והלכך טמא שרץ הותר בציבור, ולא אימעט [אלא] רק מי שטומאה יוצאה מגופו.

ד. מעמדו של מחוסר כיפורים לעניין היתר טומאה בציבור

לפי האמור לעיל יש לדון מה דינו של מחוסר כיפורים, שמצד אחד יסוד טומאתו בטומאה היוצאת מן הגוף: יולדת, זב, זבה ומצורע, ומצד שני הטומאה שנותרת בו היא קלושה, והוא מותר בתרומה ומעשר שני (כמבואר ביבמות עד, ב), ואשה מותרת בבעלה, ואולי יש להסיק מזה שפרח ממנו הגדר החמור של טומאה היוצאת מן הגוף. ונפקא מינה להתרת טומאה זו בציבור, וכגון בזמננו.

1. מחלוקת האמוראים האם מחוסר כיפורים דב כזב דמי לעניין דחיית אכילת פסח בטומאה

בגמרא (כריתות יא ע"א) נאמר:

ולרבא דאמר: מחוסר כפורים דזב כזב דמי, הא מתנייתא היכי מתרץ לה? אמר רב אשי, רבא מתרץ לה: ביום מ' ליצירת זכר [דהיינו שמונים יום אחרי תחילת ההריון] וביום שמונים ליצירת נקבה, ור' ישמעאל היא, דאמר: לזכר מ' ואחד, לנקבה שמונים ואחד [מגדירים את הוולד כוולד המטמא את אמו בטומאת יולדת]. סוף סוף תיפוק לי דטמאה היא משום נדה [שהרי יצא דם בלידה]! בלידה יבישתא [בלי דם]. אי הכי, מאי למימרא? מהו דתימא: אי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם, קמ"ל דאפשר לפתיחת הקבר בלא דם.

הרי מבואר שרבא ס"ל דמחוסר כיפורים דזב כזב דמי, ומשמעות הדבר שאינו אוכל בפסח הבא בטומאה. ובהמשך הגמרא הובאה דחייה לדברי רבא, והוצעה הבנה שכוונת הברייתא להתיר ליולדת מחוסרת כיפורים לאכול בפסח הבא בטומאה, ולפי הבנה זו עולה שמחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי.

ובזבחים (יז, א-ב) הובאה מחלוקת תנאים האם שריפת פרה אדומה כשירה במחוסר כיפורים, והגמרא הציעה לתלות מחלוקת זו בשאלה האם מחוסר כיפורים הוא כזב או לא, אך העלתה אפשרות נוספת לביאור המחלוקת: לכ"ע מחוסר כיפורים דזב כזב דמי, ונחלקו

האם טומאה זו מהווה עיכוב בשריפת הפרה. והיה מקום ללמוד מסתימת הגמרא שההסבר השני הוא שהתקבל אליבא דאמת, משום שנכתב כסיום הסוגיה. ואולם נראה שאין מזה הוכחה, שכן הגמרא בסך הכל דחתה את ההכרח מההסבר הראשון, אך לא באה לומר שאין אפשרות להסביר כך. ועכ"פ יש ללמוד מהגמרא שם שכן דעת רבה, שכן כל הדיון התחיל מכך שרבה קסבר דמחוסר כיפורים דזב כזב דמי, ובזה ביאר רבה מדוע צריך ללמד שעבודת טבול יום פסולה, ואי אפשר ללומדו ממחוסר כיפורים ומטמא מת, ע"ש.

2. מחלוקת רש"י ותוס' האם הוא הדין לכל דיני הזב

וכתב רש"י (ד"ה מחוסר):

מחוסר כיפורים דזב כזב דמי, לענין קודשים שלא הותר אצלו הוה ליה כאילו לא טבל, ואם אכלו¹⁰ חייב כרת, או אם נגע בהו טמאן למנות בהן ראשון ושני.

ונראה שרש"י הבין שיש כאן הגדרה כללית, דמהלשון "מחוסר כיפורים דזב כזב דמי", משמע שמדובר על הגדרתו של מחוסר כיפורים כזב, ולא רק על דין מסוים הנוגע אליו. שהרי ברור שמחוסר כיפורים דזב לא נידון 'כזב' ממש, שהרי אינו מטמא חולין ותרומה וכו'. ונראה שהבין רש"י שהגדרתו 'כזב', פירושה שלגבי קודשים הוא נידון כזב, ואילו למ"ד שאינו כזב יש לו קולות גם לגבי קודשים, ואין הוא נידון כזב. ולכן הבין רש"י שהדברים נוגעים גם לחיוב כרת לאוכל קודשים, ולמנין ראשון ושני – השייכים בזב שנגע בקודשים. וכן הבין בספר בד קודש (ח"א סי' מז) בדעת רש"י.¹¹

ובתוס' (ד"ה קסבר) האריכו להשיג על דבריו. על מה שכתב דנפקא מינה לענין קודשים, הקשו ממקורות רבים בהם מפורש שמחוסר כיפורים שנכנס למקדש חייב (כלים א, ח; נזיר מה, א; מכות ח, ב; מנחות כז, ב), ואיתקש קודש למקדש, ודוחק לומר שכל המקורות הללו שנויים במחלוקת ולהעמידם כמ"ד מחוסר כיפורים דזב כזב דמי. אמנם העירו תוס' שניתן ליישב לפי הדעה הסבורה שקודש הוקש למקדש רק לענין לאו ולא לענין כרת, ולפי זה ייתכן שבמקדש יש כרת, אך בקודש לא.

ועל מה שכתב רש"י דנפקא מינה לענין מניין ראשון ושני לטומאה, הקשו התוס' מכך שטבול יום אינו עושה ראשון ושני, אלא רק פוסל את הקודש (מעילה ח ע"ב), וק"ל למחוסר כיפורים שלא יעשה ראשון ושני. ובגמרא (שם) אף הוזכר להדיא מחוסר כיפורים כמי שרק פוסל קודש, אך אינו מטמא לא חולין ולא קודש. וכן נאמר במקום נוסף (סוטה כט, ב)

10. נדצ"ל: "אכלן", וכן גרסו התוס' בדברי רש"י.

11. מיהו צ"ע מדוע לא התייחס רש"י להצטרפות מחוסר כיפורים לפסח הבא בטומאה, שנזכרה בגמרא בכריתות להדיא כתלויה בנידון זה. וכן צ"ע מדוע לא התייחס לכניסה למחנה לויה, שנזכרה גם היא בגמ' (נזיר מה, א) כתלויה בנידון זה, ולפי המתבאר לקמן, הגמרא בנזיר היא המקור לשיטת רש"י.

שמחוסר כיפורים מותר בתרומה ופוסל את הקודש, וגם כאן דוחק לומר שכל המקורות הללו שנויים במחלוקת, ולהעמידם כמ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי.

ולגבי ראיית התוס' מהמשנה בכלים, כתב השפת אמת (זבחים יז ע"ב ד"ה בתוס' ד"ה קסבר) וז"ל [כולל המוסגר]:

ראי' זו תמוה בעיני, דפירוש המשנה הוא דשני חומרות יש בעזרה, דמחוסר כפורים אסור לכנוס ויש חיוב חטאת בכניסת טמאים. אבל לעולם אפשר דמחוסר כפורים אינו בכרת וחטאת [כמו שפי' הרע"ב שם. גם הראב"ד שהשיג על הרמב"ם לא השיג עליו ממשנה זו ד"ל הפירוש כנ"ל].

ובאמת התוס' גרסו: "עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייב חטאת" עכ"ל, ולפי גירסה זו אכן חייבים לומר שמחוסר הכיפורים הוא זה שחייב חטאת. אך לפנינו הגירסה היא: "וחייבין עליה חטאת", וכן גרסו הרמב"ם והר"ש והרא"ש¹², וכן הגירסה בכ"י קאופמן.¹³ ומוכח שכוונת המשנה לכלל הטמאים. ואע"פ שיותר מסתבר שלא לחלק בין הטמאים, מכל מקום כבר אין הכרח בקושייה. וכבר קדמו בזה הכפתור ופרח (פ"י ד"ה מסכת כלים), שכתב ליישב כן דברי הרמב"ם דלקמן, שלא יקשו מהמשנה בכלים (וגרס גם הוא 'וחייבין')¹⁴, והעירו בזה גם הרש"ש (זבחים שם ד"ה קסבר) ואחרונים נוספים.

3. תלות איסור הכניסה למחנה לוויה בדין 'טבול יום דזב כזב דמי'

והנה, נאמר בגמרא (נזיר מד, ב) דנו במצורע הבא להקריב קרבנותיו, וכך נאמר שם:

12. וכן גרסו גם בה"ג (סי' עה), תוס' (קידושין נב, ב ד"ה וכו'), ר"ת (ספר הישר, חלק התשובות סי' כ), היראים (סי' רעז ד"ה הנכנס למקדש) והריטב"א (יומא ל, א ד"ה אדם). ויעוין בסמ"ג (עשה קסד ד"ה נחזור) שגם מדבריו מוכח שחיוב החטאת לא מוסב על מחוסר כיפורים. מאידך לא מצאנו חבר לגירסת התוס', וגם בכל הספרים שלפנינו הגירסה היא 'וחייבין'. גם מלשון התוספתא (כלים א, י; הובאה בהשגת הראב"ד דלקמן) משמע כגירסה זו במשנה.

13. וכן הוא בגיליון כ"י פרמה של המשנה; ובגוף כה"י נשמטה בבא זו מחמת טעות הדומות.

14. והכפ"פ הביא ראייה לכך שאיסור מחוסר כיפורים בעזרה אינו מן התורה, שהרי כך נאמר במשנה: "עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבין עליה חטאת, עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת, עזרת הכהנים מקודשת ממנה שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה לתנופה", ע"כ. ואיסור טבול יום בעזרת נשים אינו מן התורה, וכן איסור כניסת ישראל לעזרת כהנים. ולפי זה כתב הכפ"פ: "מדקתני להא מציעתא בין מעלות דרבנן, ש"מ הא נמי מעלה דרבנן היא". אך לכאורה נראה שאין הכרח בדבריו. ואדרבה, לפי המתבאר לקמן שמ"ד טבול יום דזב לאו כזב דמי לומד את איסורו בעזרה מפסוק (וכן את איסורו של מחוסר כיפורים בעזרה), יקשה על דבריו, דמוכח שאיסור זה הוא מן התורה.

אמר אב"י: אשכחתינהו לחבריה דרב נתן בר הושעיא דיתבין וקאמרין: 'ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד ונתנם אל הכהן', אימתי הוא? בזמן שהוא טבל ועשה הערב שמש אין, לא טבל ועשה הערב שמש לא. אלמא קסבר טבול יום של זב כזב דמי נאסור בכניסה למחנה לוייה. אמינא להון אנא: אלא מעתה, גבי נזיר טמא נמי דכתיב: 'ביא שתי תורים אל הכהן אל פתח אהל מועד', אימתי הוא? בזמן שטבל ועשה הערב שמש, מכדי שערי ניקנור היכא קיימין? בשערי לוייה, והתניא: טמא מת מותר ליכנס במחנה לוייה... נאלא אמר אב"י טבול יום של זב לא כזב דמי¹⁵, ואפילו הכי כיון דמחוסר כפרה לא עייל. ואי במחנה לוייה קאי, אמאי קא קרי ליה אהל מועד? למימרא, מה התם מחוסר כפרה לא עייל, אף למחנה לוייה נמי מחוסר כפרה לא עייל. והתם [במחנה שכינה] מנלן? דתניא: 'טמא יהיה' - לרבות טבול יום, 'עוד טומאתו בו' - לרבות מחוסר כפרה.

מדברי אב"י למדנו שסתם טבול יום מותר במחנה לוייה ואסור רק במחנה שכינה, ואיסור הכניסה במחנה לוייה עליו דובר בגמרא הוא דווקא בזב בעל שלוש ראיות שדרוש קרבן לטהרתו, והוא גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים, דבר היוצר מציאות של טומאה חמורה¹⁶. וכן גרסו ופירשו התוס' (ד"ה אלא וד"ה ואי), תוס' הרי"ד (מד, ב ד"ה אמר אב"י¹⁷), הרא"ש,

15. כן הגירסא בכ"י מינכן. בסמוך נדון בגירסת הספרים שלפנינו, ובגירסת המפרש.
16. ויעוין בתוס' (יבמות ז, ב סד"ה ר' יוחנן וזבחים לב, ב ד"ה וריו"ח) ובתוס' הרא"ש (ד"ה הכא) שכתבו שאפילו אדם שהוא טבול יום מטומאה אחת ומחוסר כיפורים מטומאה אחרת, מותר במחנה לוייה.
17. בהמשך דבריו (ד"ה לימא) הביא הרי"ד את ההצעה לומר שיש מחלוקת תנאים אם מחוסר כיפורים דזב כזב דמי ודחייתה, וכמובא אצלנו בזבחים י"ז. והמהדיר לחידושי הריטב"א (יבמות ז, ב הערה 411) הבין שלדעת הרי"ד מחוסר כיפורים חמור מטבול יום ואסור במחנה לוייה, כנראה משום שבסוגיה בזבחים מיירי במחוסר כיפורים גרידא, שאינו טבול יום.
אך לכאורה הדברים אינם ברורים, שהרי לא ייתכן שטבול יום דזב מותר במחנה לוייה, ובהערב שמש חוזר ונאסר. גם מלשון הרי"ד מוכח דלא כדבריו, שהרי כתב לעיל מינה וז"ל: "נמצא עכשיו שיותר הוא חמור מחוסר כיפורים מטבול יום, שטבול יום מותר במחנה לוייה ומחוסר כיפורים אסור אך ביום שצריך להביא קרבנותיו" עכ"ל, ו"אך" בלשון הרי"ד פירושו 'מלבד' (ראה עירובין לה, א ד"ה פיסקא נתנו, ושם פד, ב ד"ה כיון, וראה עוד בתוס' רי"ד לפסחים (כד, א ד"ה דאי, פז, א ד"ה פרק האשה, וכן ר"ה ז, ב ד"ה ואמר ר"נ, ובפסקי הרי"ד שבת קט, א ד"ה אמר זעירי, ועוד רבים), ואם כן מבואר בדבריו שמחוסר כיפורים גרידא מותר במחנה לוייה. והמהדיר הנ"ל הניח שדברי הרי"ד בביאור הסוגיה בנזיר מתאימים לדבריו בביאור הסוגיה בזבחים, אך אליבא דאמת נראה שאין הכרח להשוותם זה לזה, וכבר מצינו מחלוקות סוגיות רבות מספור, וייתכן שהרי"ד מביא דעות מנוגדות ואין הדבר מן הנמנע.

ובר מן דין, נראה שיש לחשוש חשש של ממש לטעות סופר שנפלה בדברי הרי"ד הללו, שהרי מצינו בהם שיבושים רבים, ואין כאן מקום לפורטום. ולפי זה ייתכן לומר שגם הבאת הגמרא בזבחים משובשת, ושמא יש לגרוס בדבריו 'דכ"ע לאו כזב דמי', וכגירסת רבינו יהודה סירליאון וכ"י קולומביה דלקמן הערה 36* (מיהו בכ"י קולומביה במס' נזיר ליתא לכל זה). ובאמת ממה שכתב הרי"ד "כך נ"ל הגירס" יש ללמוד ללא ספק על גירסה נוספת שעמדה לנגד עיניו בדברי הגמרא הללו. ואין נראה

תוס' רבינו תודרוס (מה, א ד"ה אלא), המאירי (ד"ה ולענין), רבינו פרץ (סד"ה ה"ג) ורבינו עזריאל (ד"ה אי ה"ג). גם בשטמ"ק (ד"ה אלא, בשם שיטה¹⁸) גרס ופירש כן. ובהמשך דבריו הביא גירסה נוספת, שונה במעט: "אלא אמר אביי טבול יום דזב כזב דמי¹⁹", והיא הגירסה שבספרים שלפנינו, ופירש שכוונת אביי לטבול יום שראה שלוש ראיות והוא גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים, ובגלל צירוף זה אסור בכניסה למחנה לויה, וכן"ל. ונמצא שאין נפק"מ בין גירסאות אלה.

אולם המפרש²⁰ (ד"ה ה"ג) כתב וז"ל: "הכי גרסינן, לעולם טבול יום של זב כזב דמי, ואפילו הכי כיון דמחוסר כפרה לא עייל", עכ"ל. ופירש שאין אלו דברי אביי, אלא תשובת חברה דרב נתן לטענתו. וכוונתם לומר שחומרתו של הטבול יום הנזכרת בפסוק אינה נובעת מהחוסר בהערב שמש, "אלא בכפרה תליא מילתא", דהיינו שמדובר על זב שראה שלוש ראיות וטעון קרבן, ולכן אסור בכניסה למחנה לויה. וכיוון שכן, גם נזיר שנטמא במת אסור בכניסה למחנה לויה, משום שגם הוא טעון קרבנות, ונחשב גם הוא כמחוסר כיפורים, ובכך תירצו חברה דרב נתן את קושיית אביי.

וכאמור, גירסת התוס' נתמכת על ידי כל כתבי היד והראשונים שמצאנו בסוגיה זו, שמזכירים כולם את אביי, אזכור שדי בו לשלול את הסבר המפרש. גם הגירסה 'לא כזב דמי', מוסכמת על כל הראשונים (אך לא על כתבי היד, ראה בהערות כאן), ורק בעל השיטה מקובצת לא הסתפק בה והביא גירסה נוספת. מלבד זאת, דברי המפרש לכאורה אינם מתיישבים בסברה, דלא מובן במה גרע נזיר שנטמא בטומאת מת מסתם טמא מת שמותר בכניסה למחנה לויה. והקרבנות אינם באים להשלים את טהרתו, אלא להכשירו לקבל נזירות מחדש.

ובמשנה (נזיר נט ע"ב) נאמר להדיא: "נזיר שהיה טמא בספק ומוחלט בספק אוכל בקדשים אחר ששים יום ושותה יין ומטמא למתים אחר מאה ועשרים יום", ע"כ. ונזיר זה נפטר בוודאות מקרבנות הטומאה רק ביום תשעים, כמבואר באורך במפרש (נו ע"א ד"ה אוכל בקדשים) ובתוס' (נה ע"ב ד"ה אוכל בקדשים), ולכן נזירות הטהרה שלו מסתיימת רק ביום מאה ועשרים, ואעפ"כ המשנה מתירה לו לאכול בקדשים אחר ששים יום. נמצא מפורש במשנה שאין אכילה בקודשים תלויה בתגלחת הטומאה, אלא רק בטהרה מעצם

שכוונתו לשלול את הגירסה הגורסת 'ערל' במקום 'אונן' (עי' תוס' יבמות עד, א ד"ה ה"ג), שאין זה מעניין הסוגיה.

18. והיא שיטה לחכמי איורא, וכן הוא בשיטה לחכמי איורא הנד"מ מכ"י.

19. וכן הגירסה בכ"י ותיקן ובכ"י ונציה, וכן בכ"י מוסקבה: "אלא א' אביי טבול יום של זב [לאו] כזב דמי", עם ההוספה בתוך הסוגריים בגוף כתב היד, וא' פירושו 'אמר', וגם זה כתוס', שהרי לפי גירסת המפרש חברה דרב נתן הם שאמרו זאת ולא אביי.

20. המפרש למס' נזיר הוא הריב"ן, חתנו של רש"י. ועיין בהערה הבאה.

הטומאה. ולא בכדי שנה התנא (כריתות ח ע"ב): "ארבעה מחוסרי כפורים... אלו הם מחוסרי כפורים, הזב והזבה והיולדת והמצורע". ובגמרא שם נאמר להדיא שנזיר טמא אינו בכלל זה, משום שהתנא "קתני מדכס דמישרי למיכל בקדשים", ואילו נזיר טמא "כי קא מייתי קרבן למיחל עליה נזירות בטהרה הוא" ואינו דומה למחוסרי הכיפורים שבמשנה, ומוכח להדיא שאין טהרתו לקודשים ולביאת מקדש תלויה בקרבנותיו. וכבר הקשה עליו כן הקהלות יעקב (כריתות סי' ג).

וכאמור, לפי הבנת התוס' בנזיר וסיעתם נמצא שהשאלה אם טבול יום דזב כזב דמי או לא, היא הקובעת האם מותר לו להיכנס למחנה לוי, וכרש"י בזבחים, שהבין שהגדרת כזב או לא כזב היא נרחבת ואינה מצטמצמת רק לדחיית הטומאה. אמנם לפי המפרש יצא שגם מ"ד טבול יום דזב כזב דמי מודה שמותר לו להכנס למחנה לוי, ומוכח שאין כניסתו למחנה לוי תלויה בהגדרתו דלא כזב, והדברים מתאימים לשיטת התוס' בזבחים. דא עקא, שהתוס' בזבחים גרסו גם הם כתוס' בנזיר: "לאו כזב דמי", ונמצא שמהסוגיה בנזיר קשה לכאורה על דבריהם. וצ"ע.

ולפי המתבאר יש ליישב את קושיית התוס' הראשונה. התוס' הקשו דדוחק לומר שכל המקורות האוסרים כניסת טבול יום למחנה לוי הם שנויים במחלוקת, ואתו רק כמ"ד טבול יום דזב כזב דמי. אמנם לפי המתבאר נראה שדווקא מדרשות אלו מוכח שטבול יום דזב אינו כזב, שהרי מהן מוכח שמותר לו להכנס להר הבית. וכן כתב להדיא הר"ש (כלים שם) וז"ל: "וצריך לומר דקסבר האי תנא טבול יום דזב לאו כזב דמי, ופולגתא היא בפרק שני דזבחים", עכ"ל. ולפי זה כתב הר"ש שגם האמור ביבמות (ז, ב) שטבול יום מותר במחנה לוי ונאסר רק מדרבנן, הוא דווקא כמ"ד טבול יום דזב לאו כזב דמי. ולגבי הגמרא במנחות כ"ז, אפשר לומר ששם הנידון הוא חיוב חטאת, שלא חל על הנכנס בהר הבית אפילו אם היה זב ממש, אך המשנה בכלים המדברת על דרגות האיסור, בוודאי אזלא כמ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי. ובזאת סרה תלונת התוס', שטענו שדוחק להעמיד את כל המקורות כשנויים במחלוקת, דשביק לש"ס דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה, ואין הדבר תלוי בפירוש רש"י אלא מפורש בגמרא בנזיר²¹.

21. יש להעיר כי בתוס' רבינו יהודה סירליאון (פסחים צב, ב ד"ה ואמר ריו"ח) כתב וז"ל: "ואומר רבי דוודאי היכא דאיכא תרתי טבול יום ומחוסר כיפורים הרי הוא כזב לגמרי, אבל מחוסר כיפורים ואינו טבול יום אמרינן בזבחים דלאו כזב דמי", עכ"ל. ולכאורה דבריו תמוהים טובא, דמשמע בגמרא בדיוק ההיפך – שלכ"ע כזב דמי. ונראה שגרס כגירסת כ"י קולומביה בזבחים, דז"ל כה"י: "דכולי עלמא לאו כזב דאמי, ובהאי קא קמיפלגי: 'זהו הטהור על הטמא', טהור מכלל שהוא טמא. דמר סבר טהור מכלל שהוא טמא טומאה דכל התורה כולה, ומר סבר טומאה דהא פרשה, (הולכך) [נדצ"ל: הילכך] אונן וטמא שרץ דקילי (אתי טבול יום מי ניהו) [נראה שיש כאן טעות וצ"ל 'אתו בקל וחומר מטבול יום דמת', וכגירסת הספרים שלפנינו], אבל מחוסר כפורים שלזב דטומאה יוצאה עליו מגופו, לא", ע"כ. וביאור הגמרא לפי גירסה זו הוא שלכ"ע אין טומאת מחוסר כיפורים כטומאת זב, ולא

4. חילוק רבינו עזריאל בין כניסה למחנה לוויה ובין התרת טומאה בציבור

והנה, כתב רבינו עזריאל בחתימת הסוגיה בנזיר:

נראה דהאי דמסיק הכא טבול יום דזב לאו כזב, ובפרק ב' דזבחים מסיק דמחוסר כפרה דזב כזב וכל שכן טבול יום, נראה לחלק, דהכא אמר לאו כזב לענין שמותר ליכנס במחנה לוויה וכל שכן מחוסר כפרה גרידא וכו', וההיא דפרק שני דזבחים דאמר מחוסר כפרה דזב כזב, לענין עבודת צבור, דטמא מת משמש בצבור כדאיתא בפרק ב' דזבחים ובפרקא קמא דיומא, וזב אסור לשמש, דלא הותרה טומאת זיבה לגבי עבודה.

מבואר בדבריו, שמחלק בין כניסה למחנה לוויה ובין התרת הטומאה בציבור, ומבין שמסקנת הש"ס להקל בזה ולהחמיר בזה. ולפי זה היה מקום ליישב את שיטת התוס' ולומר דלכן לא ילפי מהסוגיה בנזיר את גדר מחוסר כיפורים דזב כפי שלמד רש"י, מכיוון שא"כ יצא שמסקנות הסוגיות סותרות זו לזו.

ומתחילה היה נראה שאי אפשר לומר כן בדעת התוס', שהרי במהלך קושייתם על רש"י כתבו וז"ל: "דבההיא סוגיא דנזיר 'טמא יהיה' לרבות טבול יום דכ"ע מחוסר כפורים דזב לאו כזב דמי ואפילו הכי מרבה התם כרת למקדש", ויישבו תוס' קושיה זו בחילוקם בין קודש למקדש וכו"ל. ואם היו התוס' מסכימים עם רבינו עזריאל בכך שיש סתירה בין הסוגיות ושיש הכרח ליישבה כפי שכתב, היו מקשים על רש"י קושייה אחרת – את עצם סתירת הסוגיות. שהרי, כמבואר בדברי רבינו עזריאל, הצורך לחלק בין הנידונים נובע מההכרעות הסותרות, שיוצרות אצלו קושי. ואם קושי זה היה קשה גם לתוס' בזבחים, היו מקשים כן על רש"י.

ומלבד זאת, כיוון שהחילוק בין הנידונים נובע מהסתירה בין ההכרעות ולא מסברה לחלק (אין הכוונה לומר שהחילוק לא מובן בסברה, אלא שהסיבה לחילוק אינה הסברה

נחלקו אלא האם הוא כלול ב'טמא' שנזכר בדרשה המדברת על הזאת מי חטאת, ונושאה הוא טומאת מת. ויעוין בהערה 30* שיתכן שכך גרס גם הרי"ד. גירסה זו נזכרה באופן מפתיע גם בגבורת ארי (יומא ג, ב ד"ה תוס'). ואולם ביומא מג, ב ד"ה לימד, גרס גם הגבורת ארי כמו הספרים שלפנינו). בשאר כתבי היד ובדפוס נוצה איתא כלפנינו.

יש להעיר כי גירסה זו סובלת מדוחק מסוים, שלפיה ייתכן שאף למ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי, יש בו חומרה של טומאה היוצאת מן הגוף, וזה לכאורה נסתר מהאמור בכריתות י' שהגדרת הטומאה כיוצאת מן הגוף היא נקודת המחלוקת בין מ"ד כזב דמי למ"ד לאו כזב דמי, משא"כ לגירסת שאר כה"י והדפוסים כ"ע מודים שמחוסר כיפורים דזב כזב ונחלקו בהבנת הדרשה בלבד. ויש ליישב שבגמרא בזבחים התייחסו לשייכות מחוסר כיפורים לדרשה ועל זה אמרו דלא שייך, אך לענין פסח הבא בטומאה הדבר תלוי בהיחשבותו כזב ממש, שכן איסור הזב אינו נובע מכך שטומאתו חמורה מטמא מת (כפי שסבר ריש לקיש), אלא ממיעוטו בספרי זוטא, וכפי שהתבאר לעיל. ועכ"פ יש בכך דוחק.

אלא סתירת הסוגיות), קשה לאומרו בדעת התוס', שהרי סתירת הסוגיות לא נזכרה בדבריהם. ויש להעיר כי גם התוס' בנזיר (מה, א ד"ה אלא) אתו דלא כרבינו עזריאל.

ומלבד זאת יש להעיר שדברי רבינו עזריאל מחודשים בגמרא, דלא מצאנו רמז לכך שיש שני גדרי "כזב" אצל מחוסר כיפורים: אחד לעניין דחיית הטומאה ואחד לעניין שילוח טמאים, ולכאורה דוחק לחדש כן. גם בסברה לא מובן מדוע שייחשב כזב לעניין אחד ולא כזב לעניין אחר. ובשלמא לשיטת התוס' שהדיון אינו נוגע אלא לדחיית הטומאה, מובן שנחלקו האמוראים אם טומאת מחוסר כיפורים נחשבת טומאה היוצאה מן הגוף או לא,²² אך לרבינו עזריאל לא מובן מאי שנא כניסה למקדש מדחיית הטומאה. וצריך לומר שפשט המלים "כזב דמי" משתנה מסוגיה לסוגיה, וצ"ע.

גם בעיקר טענתו ש"בגמרא דזבחים מסיק דמחוסר כפרה דזב כזב" יש לדון, שהרי לא נאמר שם אלא שאין הכרח לומר שהוא לא כזב, וכנ"ל. ולכאורה רק ניסו להעמיד את מחלוקת תנאים באופן מסוים ודחו זאת, אך גם אין הכרח להעמידה באופן השני. ובראשונים לא מצאנו חבר לשיטתו.²³

5. שיטת התוס' בזבחים בהבנת הדיון על מחוסר כיפורים דזב

התוס' (זבחים שם) דחו את הבנת רש"י, ולכן פירשו שהמחלוקת בהגדרת מחוסר כיפורים אינה משליכה על הדינים השונים שכתב רש"י, אלא שתי השלכות בלבד לה:

ומפרש הרב ר' חיים דנפקא מינה לענין פסח הבא בטומאה דתנן לא יאכלו ממנו זבין וזבות, דלמ"ד מחוסר כפורים דזב כזב דמי אין שוחטין וזורקין עליו, דלא אישתראי בצבור אלא טמא מת והוא הדין טמא שרץ דאין טומאה יוצאה מגופו בק"ו ממת

22. וגם את דברי הגמרא בזבחים (שאינם מוסבים על דחיית הטומאה) יש לפרש כך: במחוסר כיפורים יש צד חמור שכן טומאה יוצאה מגופו, ולכן אין לדמותו לטומאות אחרות. ואין הגמרא מחדשת גדר חדש במחוסר כיפורים.

23. ולגבי חיוב הנכנס לעזרה הנזכר במנחות כז, ייתכן להעמידו כמ"ד מחוסר כיפורים דזב כזב דמי, וייתכן לומר שנלמד גם הוא מדרשת 'עוד טמאתו בו' האוסרת מן התורה כניסת מחוסר כיפורים לעזרה, אע"פ שאינו כזב.

וקושיית תוס' השנייה היתה: "ודוחק לומר דכולהו, ההיא דמעילה ודסוטה ורבנן דאבא שאול סברי כמ"ד מחוסר כפורים דזב לאו כזב דמי", ולכאורה דבריהם אינם מובנים, שהרי אבא שאול סבור אחרת מרבנן שחלקו עליו, ומה הקושי בכך שתהא מחלוקת תנאים בזה? ואולי היה קשה לתוס' שהמחלוקת כבר מוכרעת בתנאים דיחיד ורבים הלכה כרבים ולפי זה לא היה לאמוראים לחלוק בזה, אך גם זה אינו מובן לכאורה, שהרי מצינו במקומות רבים מספור שהגמרא פסקה כדעת יחיד משיקולים שונים ומגוונים. מה גם שלפי המתבאר כן דעת חברה דרב נתן בר הושעיא שם. וצ"ע.

כדאי לא לקמן (כב ע"ב), ומ"ד לאו כזב דמי שוחטין, והכי מוכח בהדיא בפרק שני דכריתות.²⁴ ועוד, דנפקא מינה לענין טומאה דחוייה בצבור²⁵.

ומפורש בדבריהם שיש רק שתי נפק"מ לדיון בגדרו של מחוסר כיפורים, ושתייהן בתחום התרת הטומאה בציבור.

והתוס' (יבמות ז ע"ב ד"ה וריו"ח) הקשו על הבנת הר"ש הנ"ל שהיתר טבול יום להכנס במחנה לוייה הוא כמ"ד דלאו כזב דמי. וכר"ש כתבו גם רש"י (זבחים לב ע"ב ד"ה אע"פ וד"ה אפילו) והרי"ד (שם), וכתבו התוס' שאין לפרש כן, מכיון שהגדרת מחוסר כיפורים אינה רחבה ואינה משליכה על דיני שילוח טמאים, וכשיטתם הנ"ל. והביאו ראיה לדבריהם מכך שהיתר טבול יום במחנה לוייה הובא בפסחים (צב, א), ובעל הסוגיא שם הוא רבא, הסבור שמחוסר כיפורים דזב כזב דמי, וכל שכן טבול יום.

והנה, כתב רש"י (כריתות י ע"א ד"ה הא) וז"ל: "הא דרבא, בשחיטת קדשים בתחילת פ"ב", עכ"ל. וכן הוא בפירוש רגמ"ה (כריתות שם; בדפוס וילנא נדפס בדף יא, א): "ולרבא דאמר במסכת זבחים מחוסר כפורים דזב כזב דמי", עכ"ל. וכן משמע מדברי התוס' (זבחים לב, ב ד"ה וריו"ח) שכתבו "ושמעין ליה לרבא בכריתות פרק שני דמחוסר כפורים דזב כזב דמי, אלא ודאי הא דאמר דטבול יום דזב כזב דמי לאו לענין ביאת מקדש קאמר אלא לענין

24. יעוין בתוס' (ניזיר מד, ב ד"ה אלמא) שכתבו כתוס' שלנו אך לא הזכירו כלל שמדובר על פסח הבא בטומאה, וצ"ע. גם בתוס' דידן קשה הלשון 'שוחטין וזורקין', שמשמעה בכל מקום שאין מניעה לשחוט על הטמא ובערב יטהר, ואילו כאן אין זה הנושא, שהרי מדובר על אכילת הפסח בטומאה. ואדרבה, בכריתות נאמר להדיא שלמ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי, הסיבה שמחכים ליום מ', היא שטבול יום דזב כזב דמי, ואעפ"כ ביום מ' עצמו שוחטין עליה בעודה טבולת יום, ומוכח שאין השחיטה תלויה בשאלה אם הוא כזב או לא. ובאמת הצ"ק הגיה וכתב שצריך לגרוס: "דלמ"ד מחוסר כיפורים דזב כזב דמי גם מחוסר כיפורים לא יאכלו ממנו וכו' ומ"ד לאו כזב דמי יאכלו ממנו" עכ"ל. ואולם בתוס' אין הגירסה כן, ובניזיר רחוק עוד יותר להגיה אחר שכל עניין הטומאה נשמט שם. גם בדפוס ונציה הגירסה היא כלפינו. וצ"ע.

25. בתוס' בניזיר הנ"ל ליתא לתיבות אלו, שחחרות לכאורה על מה שכבר נאמר ולא מובן עניינו. ובברכת הזבח (ד"ה תד"ה קסבר) פירש שכאן חידשו תוס' דלמ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב, אפילו רוב מחוסר כיפורים דוחה את הטומאה, ואין החידוש מסתכם בהצטרפות לפסח הבא בטומאת מת (מיהו מדבריו מבואר שלמ"ד טומאה הותרה בציבור, הותרה אפילו טומאת זיבה, וזה תמוה לכאורה וצ"ע), ונראים דבריו. וכן מוכח מגירסת השטמ"ק (אות יז) בדברי התוס' הללו. ויעוין בברה"ז שפירש באופן נוסף שנפק"מ לצורך בציץ, אך פירוש זה קשה לכאורה בלשון תוס', שהרי למ"ד כזב דמי לא ייתכן שטומאה זו תותר דלא הותרה טומאת זיבה בציבור ולא יעזור לכך הציץ. ויעוין גם בצ"ק שנדחק לכאורה והעמיד דברי תוס' באוקימתא, כיעו"ש. והפנים מאירות נדחק לפרש שכוונת תוס' למחוסר כיפורים שלא עשה פסח בזמן שנעשה בטומאה, ונפק"מ אם עושה פסח שני, ולכאורה גם זו אוקימתא מחודשת. ומה שפירש החק נתן שלמ"ד מחוסר כיפורים לאו כזב דמי צריך לחזר אחריו ולהעדיפו על טמא מת, גם זה מחודש לכאורה בדברי התוס'. כללו של דבר, נראים דברי ברכת הזבח בפירושו הראשון.

פסח הבא בטומאה לא יאכלו ממנו זבים וזבות כדפי' לעיל בריש פרק שניי' עכ"ל, ונראה שכוונתם בסוף דבריהם לומר שכך פירשו את דברי רבא לעיל, וא"כ מוכח שגורסו רבא. וכן הגירסה בזבחים י"ז גם בכ"י קולומביה.²⁶ ואולם בזבחים (יז, ב ד"ה קסבר) גרסו רש"י ותוס' "רבה". סתירה זו קיימת גם בדפוס ונציה. וברש"י נראה שהגירסה בכריתות היא הנכונה, שהרי אם נאמר כן, ייתכן שנפלה טעות דפוס של אות אחת בדבריו בזבחים. אך אם נאמר שהגירסה בזבחים היא הנכונה, הרי שכל הדיבור בכריתות הוא טעות, וזה לא מסתבר כלל.

והנה, בכ"י א"פ בפסחים גרס רבה, ומעתה אם נאמר שכן גרס רש"י, מיושבת קושיית תוס'. ועדיין קצת קשה, שהרי גירסה זו בפסחים יחידאית היא, ולא מצאנו לה רע בראשונים ובכתבי היד. וכגירסה הגורסת 'רבא' גרסו כל הראשונים שמצאנו, הלא המה ר"ח, העיטור (שער ג הל' מילה מח, א), האשכול (מהד' אוירבך, הל' מילה דף קד, א), הרי"ד (שו"ת סי' מד, וכאמור קושיית התוס' קשה גם על הרי"ד), ראבי"ה (ח"א הל' שבת סי' רעח ד"ה פרק), שבה"ל (הל' מילה סי' ב) והסמ"ג (עשין רכד ד"ה אמר).

ובאופן נוסף יש ליישב את קושיית התוס' על פי מה שכתב השטמ"ק (נזיר מד, ב ד"ה אלמא) לחלק בין טבול יום דזב לטבול יום דבעל קרי, שהראשון חמור מהשני. ואמנם רש"י בזבחים ל"ב כתב להדיא דהא בהא תליא, וכן כתבו הר"ש והרי"ד הנ"ל ואי אפשר לומר כן בדעתם, אך אליבא דאמת ייתכן לתרץ כך את קושיית התוס'.

6. מדברי התוספתא משמע שמדובר על פסח הבא בטהרה

וכאמור, מקור הברייתא שהובאה בגמרא דכריתות (דף י) – בתוספתא דפסחים (ז, יא). וכך נאמר שם:

מצורע מוסגר שוחטין עליו בשביעי, מוחלט שוחטין עליו בשמיני, יולדת שוחטין עליה יום ארבעים לזכר ויום שמונים לנקבה, וכולן שנטמאו בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים הרי הן כמפקח הגל וצריכין לעשות פסח שני.

ומדברי התוספתא בשלמותם מוכח לכאורה דלא כהסבר המפרש שמדובר על פסח הבא בטומאה, שהרי נאמר בה בפירוש שאין שוחטין על מצורע מוחלט אלא בשמיני ולא בשביעי, ואע"פ שטומאתו בלילה שבין השביעי לשמיני אינה אלא טומאת מחוסר כיפורים ולמ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב יוכל לאכול בפסח, ועוד קשה מאיזכור פסח שני, והרי קיי"ל דאין תשלומין לפסח הבא בטומאה (פסחים פ, א). גם שאר ההלכות בפרק עוסקות בפסח הבא בטהרה, ואין בהן רמז לכך שיש כאן דין מיוחד.

האור-שמח (ביאת מקדש ב, יא) כתב לדחות את הטענה הראשונה, דשאני מצורע דחמיר טפי משאר מחוסרי כיפורים. ובכך ביאר מה שכתב הרמב"ם שם שמצורע אינו משלח

26. גם כאן נזכרה גירסת כ"י זה בדברי הגבורת ארי (יומא ל, ב ד"ה משום).

קרבתו. ואולם יש להבין מה המקור לחילוק האור שמח בין מצורע לשאר טמאים, אחר שבגמרא שציין לא הובדל ביניהם, וגם הרמב"ם לא חילק ביניהם באופן ברור. אמנם נראה שיש לדחות ראיה זו באופן אחר: ייתכן שהתוספתא סברה דאין שוחטין וזורקין על טבול יום, ושטבול יום דזב כזב דמי ולא הותר בפסח הבא בטומאה, וזו הסיבה שאין שוחטין על מצורע מוחלט בשביעי שלו – שהוא עדיין טבול יום בזמן השחיטה. ועכ"פ אזכור פסח שני מוכיח בעליל שמדובר על פסח הבא בטהרה.

ומאידך גיסא, נראה לכאורה כי גם פירושו של רבא דחוק בלשון התוספתא. שהרי אם מדובר על אשה שילדה ביום הארבעים להריונה, היה צריך התנא לומר: "יולדת ביום מ', שוחטין וזורקין עליה". ועוד קשה הלשון 'שוחטין וזורקין', שבכל מקום מתייחסת לטמא שיטהר בערב ולא למי שטהר מעיקרא. ובכלל, אם חידוש התוספתא הוא שהאשה טהורה, לא מובן מה עניינו אצל מסכת פסחים. וכי צריך התנא לשנות את כל הלכות טומאה וטהרה בבואו ללמד דיני פסח? והרי אין זה חידוש הנוגע רק למחוסר כיפורים שבא לאכול בקודשים, אלא לכל יולדת ביום ארבעים? ועוד קשה שהתוספתא סותמת כר' ישמעאל הסבור שבהריון של נקיבה עד שמונים יום אין הוולד מטמא, ומתעלמת מדעת חכמים (שהלכה כמותם) שדין נקבה כדין זכר (נידה ל, א). ויש להעיר עוד כי בסמוך ליולדת נשנה דינו של מצורע, ומכך שבמצורע ה'ימים' המדוברים הם ימי הטומאה, משמע קצת שכן הוא ביולדת. וצ"ע.

ומכל מקום גם אם היתה התוספתא מוכרעת לאחד מן הצדדים, לא היה הדבר יכול להכריע בספק הגמרא, דאין איתנו יודע אם הברייתא בכריתות היא התוספתא או שמדובר על ברייתא אחרת, ובכל אופן אין בידינו אפשרות להכריע במחלוקת אמוראים על סמך זה. וברור שאם היה ניתן לפשוט את דיון הגמרא ע"פ דברי התוספתא, לא היתה הגמרא מניחה ידה מלעשות כן.

ועוד יש להעיר כי גם אם היה ניתן לפשוט את מחלוקת האמוראים בכריתות על פי התוספתא, סו"ס אם הפשיטה היא כפירוש רבא²⁷ או כפירוש רב חסדא (הוא הפירוש הראשון), אין בכך כדי ללמד מה דינו של מחוסר כיפורים, שכן לפיהם התוספתא לא נחתה כלל ללמד מה דינו, ורק למ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי, מחוסר כיפורים הוא אכן נושא ההלכה. ואם כן גם אם עולה בתוספתא הוכחה שפירוש התוספתא כדעה זה אינו נכון, סו"ס אין בה שלילה של ההנחה שבפירוש זה – שמחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי.

27. כך משמע מדברי השאלות (ויקרא סי' פה). ואולם ייתכן שפסיקתו שם אמורה רק על פתיחת הקבר ללא דם, ע"ש.

7. סיכום דעות הראשונים להלכה

ולפי כל האמור, נמצא שלשיטת רש"י וסיעתו – הר"ש, הרי"ד, התוס' בנזיר, הרא"ש, רבינו טודרוס, המאירי ושיטה לחכמי איוורא המובאת בשטמ"ק – הספק אם מחוסר כיפורים כזב דמי או לא נפשט לקולא במקומות רבים: במשנה בכלים,²⁸ בגמרא בנזיר (דף מה), ובמעילה (דף ח).²⁹ ונראה שזו מסקנת הש"ס וכך יש לפסוק. והוא הדין בטבול יום, כל זמן שאינו מחוסר כיפורים. בטבול יום שהוא גם מחוסר כיפורים, הוכרע הספק לחומרא.

יצא מן הכלל רבינו עזריאל, שראה בדברי הגמרא בזבחים יז מסקנה הלכתית שמחוסר כיפורים דזב כזב דמי לעניין פסח הבא בטומאה, ולשיטתו לא הוכרע לקולא בנזיר מ"ה אלא לעניין כניסה למחנה לויה.

לפי המפרש בנזיר אין משם ראיה שטבול יום דזב לאו כזב, ואדרבה, נראה שמסקנת הגמרא היא שהוא כן כזב, שהרי לפי גירסתו שיטת חברה דרב נתן היא המרכזית בגמרא, ובה כל השקלא וטריא, ואביי לא חלק עליה אלא רק הקשה קושיה, שזכתה לתירוץ הגון.

התוס' בזבחים לא הכריעו במפורש במחלוקת האמוראים, ונראה שלשיטתם יש לצדד להחמיר בה מכוח דברי הגמרא בזבחים, ומכוח העובדה שלדעתם אין להתחשב בגמרא דנזיר בהקשר לדיון הגמרא בכריתות ובזבחים. ואולם שיטת תוס' עצמה צ"ע, לאור אי הבהירות בעניין יחסה לסוגיה בנזיר, שלפי המתבאר היא הבסיס לשיטת רש"י וסיעתו, והיא גם דחוקה לכאורה בהבנתה המצומצמת את הביטוי 'מחוסר כיפורים דזב'. וכאמור, לא ניתן לומר בדעתם שהבינו כרבינו עזריאל. וצ"ע.

לפי ר"י הזקן, מסיימת הגמרא בזבחים באמירה שלכ"ע מחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי, וייתכן שכן גרס גם הרי"ד. ולגרסה זו נראה שגם לשיטת התוס' שלא מתחשבים בסוגיה בנזיר, יש לצדד לפשוט לקולא את שאלת מחוסר הכיפורים.

ה. שיטת הרמב"ם בעניין מעמדו של מחוסר כיפורים

1. שיטת ה'בד קודש': מחוסר כיפורים דחוי כזב

הרמב"ם לא כתב בפירוש מה הדין באכילת מחוסר כיפורים בפסח הבא בטומאה, אלא כתב רק את הדברים הבאים (קרבן פסח ז, ח):

28. אם כי לפי חילוק השטמ"ק אין ראייה ממשנה זו המתייחסת לטבול יום דקרי.
29. דמסתבר לומר שגם שאר הראשונים יודו לרש"י שהדיון על טבול יום ומחוסר כיפורים נרחב, ואינו נוגע רק לעניין טומאה בציבור ושילוח טמאים, דנראה שסברת המחמיר היא לדונם כזבים לגבי קדשים וכן"ל, וא"כ הדבר נוגע גם למניין ראשון ושני.

פסח שהקריבוהו בטמאה הרי זה נאכל כטהור, שמתחילתו לא בא אלא לאכילה. ואינו נאכל לכל טמא אלא לטמאי מת שנדחתה להם הטומאה הזאת ולכיוצא בהם מטמאי מגע טמאות, אבל הטמאים שהטמאה יוצאה עליהם מגופם, כגון זבים וזבות נדות ויולדות ומצרעים - לא יאכלו ממנו, ואם אכלו פטורין.

ובספר 'בד קודש' (ח"א סי' מז ד"ה והנה בכריתות) למד מפשטות דבריו שלא הותרו אלא טומאות מגע, ולא טומאת מחוסר כיפורים. שהרי אם היה סבור הרמב"ם שגם מחוסר כיפורים הותר, היה לו לומר זאת, שהרי טומאתו אינה טומאת מגע. ויש לדין זה מקור בגמרא דכריתות, וע"כ הא דלא הביאו הרמב"ם הוא משום דלא סבירא ליה הכי.

אמנם נראה שיש מקום לומר שכיוון שבגמרא בכריתות נאמרו שלושה פירושים לדברי הברייתא, ואין הכרע שדווקא הפירוש השני הוא הנכון, לכן לא כתב הרמב"ם שהפסח נאכל למחוסר כיפורים. וכאמור, מאופן הבאת הדין בתוספתא מוכח שרק הפירוש הראשון והשלישי אפשריים, מכיוון שבתוספתא מיירי בפסח הבא בטהרה. והמסתבר ביותר הוא הפירוש הראשון, וכנ"ל. ואע"פ שלהלכה נדחו הפירוש הראשון והשלישי משום דאתו כיחידאי, ואע"פ שלהלכה קי"ל שמחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי וכדמוכח בגמרא דנזיר, מכל מקום ידוע שאין דרכו של הרמב"ם להביא דין שלא מפורש בתלמוד. ובנידון דידן ההכרעה שמחוסר כיפורים אוכל מפסח הבא בטומאה אינה מפורשת בתלמוד אלא נלמדת מכללא, ולכן לא הביאה הרמב"ם. ובר מן דין, כבר התבאר לעיל ששאר ההבנות בברייתא אינן סותרות לעצם הדין שמחוסר כיפורים אוכל בפסח הבא בטומאה, ומעתה גם אם ראה בהן הרמב"ם עיקר, אין הדבר משליך על הנידון דידן.

2. הוכחת מהר"י קורקוס והכס"מ שמחוסר כיפורים אינו כזב, מפטורו מכרת

והנה, כתב הרמב"ם (שם ג, ט):

נכנס המצורע להר הבית, לוקה שמונים. אבל טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים, או מחוסר כפורים שנכנס לעזרת ישראל, אע"פ שאינו לוקה מכין אותו מכת מרדות.

והשיגו הראב"ד:

אמר אברהם, זה שבוש, דמחוסר כפורים שנכנס למחנה שכינה דהיינו משער נקנור ולפנים, יש בו כרת. ובתוספתא דכלים (א, י) תניא, כל הטמאים שנכנסו לפנים משער נקנור, אפילו הם מחוסרי כפרה הרי אלו חייבין על זדון כרת ועל שגגתן חטאת.

ויש לציין גם לגמרא במנחות כ"ז, המחייבת מחוסר כיפורים שנכנס לעזרה. ועוד כתב הרמב"ם (שם ד, ד) וז"ל: "מחוסר כפורים שעבד, אף על פי שעבודתו פסולה וחלל, הרי זה פטור", עכ"ל. וגם בזה השיגו הראב"ד:

אמר אברהם, והא אמרינן במכות (ח, ב) 'עוד טומאתו בו' לרבות מחוסר כפורים. ועוד מבהונות של מצורע, דאמרינן בזבחים (לב, ב) עשה שיש בו כרת הוא [הכנסת בוהנות

מצורע מחוסר כיפורים לעזרה], וכל שכן בביאת כולו. ועוד, וטהורה כתיב ביולדת מכלל דעד השתא טמאה היא (שם יט, ב). ואמרינן בזבחים (יז, ב) מחוסר כפורים דזב כזב דמי. ובתוספתא דזבחים (יב, ח) מונה אותו עם אותן שבמיתה.

וביאר מהר"י קורקוס והכס"מ (בשני המקומות), שהרמב"ם פסק שמחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי, ולכן דחה להלכה את המקורות שציין להם הראב"ד, דהם אתו כמ"ד מחוסר כיפורים דזב כזב דמי. וכהבנת רש"י הנזכרת, וכפי שהתבארה בתוס'. והרמב"ם פסק דלאו כזב דמי מפני הגמרות במעילה ובסוטה, וציינו גם לדברי הר"ש הנ"ל (ולגבי פסול עבודת מחוסר כיפורים, נראה פשוט שאין הדבר תלוי בשאלה אם הוא כזב, שהרי ברור לכ"ע שהוא כטמא לגבי קודשים, וכל הטמאים שעבדו עבודתם פסולה).³⁰

3. חילוק בין פטור ממלקות וכת לדין דחיית הטומאה

אולם גם אם נתעלם מדברי הרמב"ם בהלכות קרבן פסח הנ"ל, נראה שאין מזור בדבריהם, שהרי בנזיר (דף מה) נאמר בפירוש שאף למ"ד טבול יום דזב לאו כזב דמי (וקל וחומר למחוסר כיפורים), אסור מדאורייתא למחוסר כיפורים להיכנס למחנה שכינה, ולמה פטרו הרמב"ם מכרת ואפילו מלקות לא חייבו.

והנה, בנזיר (שם) נאמר שמחוסר כיפורים מתרבה לאיסור כניסה לעזרה מדרשת הפסוק (במדבר יט, יג): "כל הנגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את משכן ה' טמא ונכרתה הנפש ההיא מישראל כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו", ודרשו בגמרא וז"ל: "טמא יהיה, לרבות טבול יום. עוד טמאתו בו, לרבות מחוסר כפרה".

וכתב האור-שמח (פ"ג שם) וז"ל:

אמנם הך דדריש מעוד טומאתו, סבר רבינו דרק לאיסור איתרבאי, ולא לענין חיוב, וכשיטתו בכל היוצא מן הטמא, יעוין פ"ג מהלכות מאכ"א.

ונראה שכוונתו לפסק הרמב"ם (שם, ו):

אע"פ שחלב בהמה טמאה וביצי עוף טמא אסורין מן התורה אין לוקין עליהן וכו'. והרי האוכל אותן כאוכל חצי שעור שהוא אסור מן התורה ואינו לוקה.

30. והריק"ו הביא "ראיה גמורה לשטת רבינו", מהאמור בפסחים (לה, א): "אמר רב שימי בר אשי, אף אנן נמי תנינא: טבל ועלה אוכל במעשר. העריב שמשו אוכל בתרומה. בתרומה אין, בקדשים לא. אמאי? טהור הוא! אלא מעלה, הכא נמי מעלה", ע"כ. הרי שמחוסר כיפורים נקרא 'טהור', ולהיפך מהגמרא בזבחים י"ט שקראה לו 'טמא'. אך לכאורה אין מזה הכרת, דנראה שרב שימי מתייחס למחוסר כיפורים כאל טהור רק מכיון שהוא אוכל בתרומה, אך לא נראה שהוא בא ללמדנו מה גדרו בנדון דידן, שאליו לא נחית כלל וכלל.

וכן שיטת הרמב"ם במקומות נוספים,³¹ שאין לוקים על איסור שלא נכתב בפירוש בתורה, דאינו לאו גמור. ובזה סרו מעל הרמב"ם הקושיות מהגמרא בנזיר ובמכות, דהדרשות שנאמרו שם נכונות, ובאמת יש איסור תורה על כניסת מחוסר כיפורים לעזרה, אך אין מלקות על איסור זה. ובאבן האזל (ביאת מקדש פ"ג שם) הוכיח עוד כתירוצו זה, מדברי הרמב"ם (בית הבחירה ז, יז-יח), שכתב לגבי איסור טבול יום בעזרת נשים "ואיסור זה מדבריהם אבל מן התורה מותר טבול יום להכנס במחנה לוויה", ואילו לגבי איסור מחוסר כיפורים בעזרה, שהובא שם בסמוך, לא העיר ולא הסתייג.

ובזה יש ליישב גם את קושיית הראב"ד מזבחים (דף יט) ד, שכן נאמר שם כך: "מחוסר כיפורים מנלן? אמר רב הונא: אמר קרא 'וכפר עליה הכהן וטהרה', טהרה מכלל שהיא טמאה", ע"כ. ונראה שגם מקור זה יוסבר ע"י הרמב"ם כאיסור תורה שאינו מפורש, ולכן אין מלקות. ובאמת הרמב"ם (הל' ביא"מ ד, ה) הביא דרשה זו בשינויים קלים מיד אחרי שכתב שמחוסר כיפורים שעבד חילל ואינו לוקה.

ולפי כל זה בטלה האפשרות ללמוד מפסקי הרמב"ם הללו מה דעתו בעניין מחוסר כיפורים דזב כזב דמי, וכאיזו שיטה פסק.

ובדברות משה (יבמות פ"א סי' ז ענף ג) עמד על כך שהקולות של הרמב"ם לא נאמרו אלא במחוסר כיפורים, אך בטבול יום מודה גם הרמב"ם שלוקה (כן משמע מדברי הרמב"ם בהל' ביא"מ ג, ט שכתב שטבול יום שנכנס לעזרת נשים פטור ומחוסר כיפורים שנכנס לעזרה פטור, ומשמע שטבול יום שנכנס לעזרה חייב, וכן מפורש בדברי הרמב"ם שם ד, ד). וביאר הדברות משה דטבול יום נקרא בתורה טמא, שנאמר בפסוקים רבים "וטמא עד הערב". לעומתו, מחוסר כיפורים לא נקרא טמא, אלא רק נשלל מהכינוי טהור, בפסוק "וכיפר עליה הכהן וטהרה". ודקדק הרמב"ם בלשונו (שם ד, ה) וכתב: "ומנין שעבודתו פסולה? שנאמר 'וכפר עליה הכהן וטהרה', מכלל שעדיין לא נגמרה טהרתה" עכ"ל, ושינה מלשון הגמרא "טהרה מכלל שהיא טמאה". ולפי זה דן שם דמחוסר כיפורים אינו נחשב כטמא, אלא רק חלים עליו איסורים שחלים על טמא, בניגוד לטבול יום שנחשב כטמא. עכ"ד. והדברים מתאימים ומשלימים לאמור לעיל, ומבואר שהסיבה שמחוסר כיפורים אינו לוקה היא שאיסורו לא נאמר בפירוש בתורה, משא"כ טבול יום לא רק נאסר, אלא גם נכלל בכלל הטמאים שאיסורם מפורש, ולכן לוקה.

ובאופן נוסף יש לבאר את החילוק בין טבול יום למחוסר כיפורים כביאור הסדרי טהרות (כלים נג, ב; סג, א*), שטבול יום הוא מצב ששייך גם בטמא מת, ואפשר לראות את הפסוק ככוללו בכלל טומאת מת, שהיא נושא הפרשה. לעומת זאת, מחוסר כיפורים

31. ראה הל' יסוה"ת ו, ג; הל' ע"ז ג, ו ושם ה, יא; הל' מאכ"א ח, טז; והל' תרומות ז, א. וראה בטל חיים (ברכות ח"א עמ' קי הערה 13) שציין למקורות נוספים.

לא שייך כלל לטומאת מת ולאפר פרה, והתייחסות הדרשה אליו היא עקיפה, ולכן אינו לוקה לדעת הרמב"ם.

ואחר כל זאת, עדיין קשה מהתוספתא דכלים שכתבה בפירוש שמחוסר כיפורים שנכנס למקדש חייב כרת וחטאת, ומהתוספתא דזבחים שכתבה שמחוסר כיפורים שעבד חייב, ומקורות אלו לא יכולים בשום אופן לעלות בקנה אחד עם דברי הרמב"ם, ולא ברור למה דחאם להלכה, וכן"ל. וצ"ע.

והרמב"ם עצמו כתב (הל' סנהדרין יט, ב) שמחוסר כיפורים שעבד חייב מלקות. ומהר"י קורקוס (הל' ביא"מ ט, יא) ואחרונים רבים בעקבותיו כתבו שטעות סופר היא וצריך לגרוס 'יתר בגדים', שגם השמטתו מרשימת מחויבי מלקות אינה ברורה, וכפי שעמדו על כך האחרונים. ואולם בכל כתבי היד והדפוסים הגירסה היא כלפינו. ובערוה"ש העתיד (סנהדרין ס, יד) כתב שהרמב"ם חזר בו, וגם הוא דוחק עצום ורב, דהיה לו לרמב"ם להשוות מידותיו. וצ"ע. ולפי זה אף אם נקבל את פירוש הכס"מ ברמב"ם, הרי שלא ניתן לייסד ממנו שיטה מסודרת, כל עוד עומדת סתירה זו בעוכרנו. ועל כרחנו אין הכרע בדעת הרמב"ם.

4. הוכחת ה'מפרש' שמחוסר כיפורים אינו כזב מהלכות עיבור השנה, ודחייתה

והנה, נאמר בגמרא (סנהדרין יב, א): "תנו רבנן: אין מעברין את השנה מפני הטומאה", ע"כ ונאמר שם שדין זה הוא למ"ד טומאה הותרה בציבור, אך למ"ד טומאה דחוייה בציבור, מעברים. וכן פסק הרמב"ם (הל' קידה"ח ד, ו). והמפרש להלכות קידוש החודש, רבינו עובדיה בן דוד (שם), כתב את הדברים הבאים:

כתב הרב הגאון רמז"ל, אם תשאל היכי דמי טומאה זו שתשאר עליהן יותר מחדש אדר שבו מעברין עד הפסח והא אין לנו טומאה יותר מז' ימים. ושמענו שפירש טעם זה רבינו האי ז"ל פירוש יפה, ורבינו יהוסף הלוי לא עמד על מה שפירש רבינו האי ז"ל, מיהו אמר שיתכן זה בשנה שלא מצאו בה אפר פרה אדומה כדי שיטהרו וכיון שלא מצאו טמאים הם ולא הטהרו, וס"ד מעברין אותה שמוסיפין חדש בה כדי לחפש בו פרה אדומה לטהר אותן, קמ"ל דלא, ואם עברה אינה מעוברת, קמ"ל. ונ"ל לפי ענ"ד שיתכן זה כגון שיהיו מחוסרי כפרה ולא היתה כפרתם ראוייה ליקרב אלא לאחר הפסח מהו דתימא מעברין עד שיגיעו אילים³² של מחוסרי כפרה ליקרב, קמ"ל דלא. זה נוסח דבריו ז"ל בפירוש בגמרא שלו.

ולפי זה מוכח שדעת הרמב"ם כמ"ד מחוסר כיפורים דזב לאו כזב דמי, שהרי פסק דאין מעברים את השנה מפני הטומאה, וכל הדיון על עיבור זה הוא רק למ"ד לאו כזב דמי, דלמ"ד כזב דמי צריך לעבר את השנה בין אם טומאה הותרה בציבור ובין אם דחוייה,

32. צ"ל: כבשים. ועיין להלן.

דטומאת מחוסר כיפורים לא הותרה ולא דחוייה. ואם האיכפתיות ממחוסרי הכיפורים היא עילה לעיבור שנה, יש לעבר בכל מקרה.

ואולם נראה שיש כמה קשיים בפירוש זה: ראשית, מפשט הדברים משמע שאין כאן טומאת מת אלא רק טומאת מחוסר כיפורים, ודוחק לומר שהברייתא התייחסה למקרה שרוב הציבור מחוסרי כיפורים, דמקרה כזה לא שכיח כלל. וצריך לומר שמדובר על מקרה שרוב הציבור טמאי מת ויש בתוכם מחוסרי כיפורים, ועליהם נסוב הדיון. ואולם גם זה קשה, שהרי מחוסר כיפורים אינו יכול להקריב קרבנותיו בטומאת מת, דאין הם קרבנות ציבור. וצריך לומר שכל העם טמא בטומאת מת חוץ ממחוסרי הכיפורים, וזה דוחק גדול מנשוא. ובר מן דין, אם נאמר כך הדרה קושיה לדוכתה: הרי טמאי המת יכולים להיטהר, ואז בכל מקרה לא תהיה תקנה למחוסרי הכיפורים, ולכ"ע צריך לעבר את השנה.

שנית, אם פירוש זה הוא הנכון בגמרא, לא מובן למה לא נאמרה בגמרא שום התייחסות לדעה שמחוסר כיפורים אינו אוכל בפסח הבא בטומאה. שהרי הגמרא הסבירה מאי איכא בין מ"ד מעברין מפני הטומאה ובין מ"ד אין מעברין, ואם כפירוש זה, מדוע לא הועלה ההסבר שפליגי באכילת מחוסר כיפורים בפסח הבא בטומאה?

שלישית, בגמרא נאמר שחזקיהו עיבר את השנה מפני הטומאה, ומתיאור הדברים בתנ"ך (דבהי"ב ל) לא נראה כלל שסבלו מבעיית מחסור בכבשי דרחמנא, ורק הטומאה היתה בעוכריהם, ע"ש. ובמפורש נאמר (שם, יח): "כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו", ומפסוק זה למדה הגמרא שחזקיהו עיבר את השנה מפני הטומאה, ולפי דברי המפרש צריך לומר ש"מרבית העם" היו מחוסרי כיפורים, וזה כמעט ולא ייתכן וכן"ל. זה גם סותר למה שהתבאר שהציור הוא ברוב טמאי מתים ומיעוט מחוסרי כיפורים.

ובאמת נראה דלאו גושפנקא דהרמב"ם חתים עליה, וכמו שכתב הרב קאפח בביאורו על הרמב"ם (שם אות ה): "וברור שהם דברי איזה רמב"ם שאינו בקי בהלכה, כי אין אילים במחוסרי כפרה אלא כבשים במצורע", עכ"ל. ודבריו נכוחים, כמבואר ברמב"ם הבקי בהלכה (הל' מחו"כ א, ג). וכבר קדמו בזה האור שמח (הל' קידה"ח שם).

ויש להוכיח כן גם מלשונות קטע זה, שבאופן עקבי אינן מתאימות לדרכו של הרמב"ם: הלשון 'שלא מצאנו' מתייחסת לפרה, כאשר נושא המשפט הוא האפר, ואין דרך הרמב"ם בשגיאות כתיב כאלה. בנוסף, לא מצאתי אפילו פעם אחת שימוש בלשון 'עניות דעתי' או 'עניות דעתנו' בכתבי הרמב"ם, והוא משתמש תמיד בלשונות אחרות. גם המילה "ראוייה" בכפל י' אינה מצויה ברמב"ם, ומצאתיה רק פעם אחת בכתביו (שו"ת סי' מא), לעומת

מאות פעמים שכתב בי' אחת.³³ ודרכו של הרמב"ם לכתוב 'זצ"ל' אחר הזכרת שמו של רב האי גאון³⁴ ולא להסתפק ב'ז"ל'.

5. מסקנה: אין הכרע בדעת הרמב"ם

סיכומו של דבר, דעת הרמב"ם לא נפשטה, ואין לנו אלא לילך אחר דעת רובם המכריע של הראשונים שמדבריהם עולה שיש לנקוט כדעה הסוברת שמחוסר כיפורים דוב לאו כזב דמי. ואין ספק מוציא מידי ודאי. ובפרט לאור העובדה שהדיון בדעת הרמב"ם נטה יותר לכיוון ההכרעה שגם לשיטתו מחוסר כיפורים אינו כזב, אלא שהראיות לכך לא היו חזקות.

ו. העולה מכל האמור

א. עלה בידנו שכל טומאות מגע נדחות בציבור ולא רק טומאת מת, ואולם כיוון שטומאה דחוויה בציבור ולא הותרה, היכא דאפשר יש חיוב על הטמאים בהן לטבול ולאכול פסח (או כל קרבן אחר) בטהרה, ולא להזדקק לדחיית הטומאה.

ב. כלים הטמאים בטומאות מגע ומשמישים לעשיית הפסח ולא ניתן לדחות את השימוש בהם ללילה, אינם חייבים בטבילה, מפני שאין בטבילתם תועלת כל כך, ואין חיוב לעלות מטומאה גמורה לטומאת טבול יום.

ג. כל זה אמור במקרה שאין רוב ציבור טמאי מתים, אך אם רוב ציבור טמאי מתים והטומאה בכל מקרה תידחה, אין חיוב על טמאי מגע לטבול, בין אנשים ובין כלים, אלא מצטרפים לטמאי המתים ועושים גם הם את הפסח בטומאה, וכן טמא מת בשביעי שלו אינו מחויב לטבול.

ד. הטמאים בטומאות היוצאות מן הגוף – זבים, זבות, נידות, יולדות ומצורעים, וכן טבולי יום מטומאות אלו (כגון שנטמאו בלילה), יימנעו מעשיית הפסח, אפילו אם בא בטומאה. ואם אכלו, פטורים מכרת וממלקות.

ה. לגבי מחוסר כיפורים, כיוון שאין הכרע בדעת הרמב"ם, ומפשטות דברי הראשונים בנזיר (דף מד) נראה שהוכרע שאין הוא כזב, וכמו שכתבו רש"י והר"ש להדיא, היה נראה שיש להתיר לו לאכול בפסח הבא בטומאה. ואולם לפי התוס' ורבינו עזריאל אין להתיר. וצ"ע לדינא.

33. וכפל האות י' בהל' יבום וחליצה (ח, יג) הוא רק לפי גירסת הדפוסים המשובשים, אך בכתבי היד נכתב בי' אחת.

34. פיהמ"ש גיטין פ"ד מ"ג, שו"ת סי' ע, רפט (לחכמי לונלי), שא, שפט, תמט. רק פעם אחת מצינו לשון 'ז"ל' בסי' רסז.